BOGZA, F. 1408.

BIBLIOTECA FACULTĂŢII
de
Limba şi literatura română

Cota I 1478
Acad. Inventar 321/952

I 1478

CASA de PIATRA

321/952

GEO BOGZA

ȚARA DE PIATRĂ

EDITURA DE STAT
PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

DESPRE CE ESTE VORBA

Paginile care urmează au fost scrise şi au apărut prima oară în 1935. Ele cuprind o imagine a vieţii pe care o duceau în acea vreme locuitorii Munţilor Apuseni în locuri care văzuseră pâlpâind pe culmi flăcările marii răscoale condusă de Horia. In ţara lor vestită, în mijlocul unei naturi aspre, Moţii duceau o existenţă din care nu lipseau nici bolile, nici mizeria, nici exploatarea.

Astăzi, în drumul pe care poporul nostru îl străbate spre o nouă orânduire, aceste pagini vor putea fi citite ca un document al trecutului şi ca un îndemn la luptă pentru lichidarea oricărei urme de exploatare.

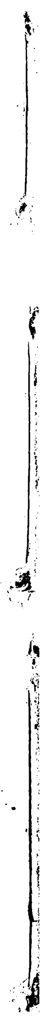
G. B.

ŢARA MOŢILOR
ŢARA DE PIATRĂ

1478

I

URMAȘII LUI HORIA

MUNŢII APUSENI

De felul cum s'au aşezat Moţii în Munţii Apuseni, deveniţi legendara lor ţară, cei ce o cercetează pot avea o imagine dură şi de o arhaică frumuseţe, dacă în măruntaiele acestor munţi vor pătrunde câteva sute de metri, până la straturile preţioase de aur.

Două lucruri sunt preţioase în Munţii Apuseni şi le-au făcut faima: oamenii şi aurul. Sunt în ţara noastră munţi mai înalţi şi de o frumuseţe grandioasă, dar le lipsesc pe dinăuntru filoanele de aur, iar pe dinafară aşezările permanente de oameni, sub toate consecinţele stâncii şi ale anotimpurilor vrăşmaşe. Numai în Munţii Apuseni oamenii sunt legaţi pe viaţă şi pe moarte de stânca nefertilă; sate crescute pe suprafaţa aridă a unui granit căptuşit cu aur.

Aur şi oameni. Aceste două prezenţe au făcut ca nişte munţi mai mici, mai puţin prăpăstioşi, să întreacă în glorie şi în deslănţuiri de evenimente toate celelalte masive din lanţul impresionant al Carpaţilor.

Şi dacă vrem să vedem cum s'au aşezat oamenii în aceşti munţi arizi, când de jur-împrejur erau numai câmpii fertile, să pătrundem înăuntru, în măruntaiele lor.

In minele de aur se află imaginea dură de care a fost vorba. Intre roci masive, strâns încleştate una de alta, fâşii abia perceptibile de

aur te fac să citeşti ca în palmă destinul clocotit al oamenilor.

A fost mai întâi, în ceeace priveşte aurul, un cataclism geologic.

In interiorul acestor munţi vulcanici se vede, ca într'o vitrină, cum s'au aşezat unul peste altul straturile de lavă fierbinte, incandescentă. Galerii de sute de metri secţionează profilul încruntat al muntelui şi ochiul omului sosit de afară poate surprinde, la lumina felinarelor cu carbid, cele mai vechi secrete ale pământului. Felii groase de stâncă se îmbucă una cu alta, merg în tovărăşie o sută de metri, pe urmă se desfac, o alta intervine triunghiulară şi fâşia subţire, abia perceptibilă, care le despărţea, se bifurcă: o parte porneşte la stânga, cealaltă în jos spre inima pământului.

Fâşia subţire dintre cele două stânci care se suprapun, este filonul de aur. După cum el merge la stânga sau la dreapta, coboară sau urcă, oamenii au săpat galeriile, urmărindu-l centimetru cu centimetru. După cum locul dintre stânci a fost mai larg sau mai îngust, el se îngroaşă sau se subţie, se scurge în alte câteva crăpături şi apoi iar se adună la un loc. In masa de piatră a muntelui, filoanele de aur se răspândesc ca sistemul nervos al unui corp omenesc; fire şi firişoare se întretaie, se adună şi se împrăştie apoi în toate părţile, până foarte departe, drepte, răsucite, tremurătoare, zeci de mii de firişoare, o adevărată puzderie. In acest labirint haotic şi chinuit, oamenii urmăresc filoanele de aur centimetru cu centimetru, spărgându-le cu dinamită.

La început au fost numai straturi de stânci, unul peste altul, cum s'au suprapus în urma

marilor evenimente geologice. Printre ele, pe un horn larg, a început apoi să curgă lava fierbinte, clocotitoare, a erupției și a cataclismului. Intre atâtea materii scuipate cu îndârjire afară, cu voie sau fără voie, urca și aurul, lichefiat și zăpăcit, târît în această incandescentă deslănțuire.

In minele adânci ale Munților Apuseni, se vede perfect tot ce s'a petrecut atunci. Aurul lichid și fierbinte s'a strecurat printre stânci mai suplu decât o șopârlă, s'a scurs, a umplut toate găurile, cele mai fine crăpături.

Pe unele stânci se vede, parcă ar fi stropit cu bidineaua. Firișoare subțiri, ca nisipul. Ele au ajuns acolo, tot strecurându-se prin pori, prin canaluri cât firul de ață. Inchipuiți-vă aurul în panică, surprins de cataclism, topit, sosind speriat și gâfâind, căutând să se strecoare la adăpost între crăpăturile strâmte ale stâncilor. Aici a rămas apoi, pentru totdeauna. Și la lumina felinarelor cu carbid, la sute de metri în interiorul muntelui, degetul poate urmări pe stâncă drumul lui de necrezut, așa cum a avut loc atunci, sub presiunea teribilei erupții, a marelui eveniment geologic.

Degetul îl poate urmări pe stâncă. Iar drumul acesta, neregulat, hărțuit, urmat în panică, e valabil nu numai pentru aurul de dinăuntru, ci și pentru oameni, pentru așezările lor dinafară.

Intre oameni și aur, un paralelism elocvent, în felul cum au mers, în cauzele care le-au pricinuit drumul: presat, încleștat, printre stâncile aspre ale munților; sub lumina soarelui pentru oameni, la întuneric, în măruntaiele muntelui, pentru aur.

Ţara Moţilor se află în inima Munţilor Apuseni, nu prea înalţi, dar acoperind o bună parte din întinderea Ardealului. Pentru a ajunge aici, dela nord, dela răsărit sau din orice altă parte a punctelor cardinale, trebue să mergi câte o sută de kilometri printr'un defileu îngust de munţi stâncoşi. O sută de kilometri de drum în interiorul unor munţi, nu pentru a-i traversa, ci pentru a ajunge abia în inima lor. Vă puteţi da seama ce înseamnă aceasta...

Aşa se face că oamenii care trăiau aici, cu toate că luptau numai cu furci şi topoare împotriva unor armate organizate, n'au putut fi învinşi niciodată de aceste armate, şi pentru răpunerea lor a trebuit să se recurgă la viclenie şi trădare.

Aşezarea oamenilor în Munţii Apuseni n'a fost de bună voie, ea ţine de cataclism, a avut loc în panică, sub presiunea unor evenimente deslănţuite cu o putere care trebuia să sdruncine din temelii şi să nărue suporturile lumii de până atunci.

In măruntaiele munţilor, la izbucnirea erupţiei vulcanice, aurul a năvălit în toate crăpăturile stâncilor, s'a strecurat, a umplut cele mai mici şi mai întortochiate goluri. Afară, pe deasupra crestelor aspre, din stâncă în stâncă, din văgăună în văgăună, tot mai adânc, tot mai în inima de piatră a munţilor, au început să se scurgă oamenii când dincolo, departe, în câmpiile fertile, au început stăpânirile care le răpeau libertatea. Un cataclism nu mai puţin intens, nu mai puţin dramatic decât celălalt cataclism, al fierbintei şi cotropitoarei erupţii vulcanice

Se vede înăuntrul minelor cum aurul n'a lăsat liberă crăpătura în care ar fi putut să se ascundă. Se vede afară, între crestele munților, cum oamenii la rândul lor au folosit, pentru a se adăposti, cele mai strâmte și încurcate văi, cele mai neașteptate văgăuni. După cum s'au furișat ei cât mai adânc, cât mai între stânci, se poate bănui ce mare era pârjolul care îi împingea din urmă. Se poate imagina cum au năvălit cu toții, masă compactă de oameni, lichefiată de spaimă, cum, întocmai ca aurul, s'au scurs printre crăpăturile stâncilor, s'au adunat câte doi trei într'un gol mai mare și au rămas acolo, nemișcați, lipiți de stâncă, veacuri întregi.

Iar pentru tot ce a fost mai pe urmă, în veacurile care au urmat, paralelismul dintre oameni și aur devine mai valabil, mai acut. In ceeace privește exploatarea, urmărirea până în pânzele albe. Și a aurului. Și a oamenilor.

Tot din interiorul minelor adânci, putem să ridicăm o imagine revelatoare pentru felul cum au trăit oamenii, sute de ani, după ce, înafara munților, noua orânduire și-a început domnia. Pentru a ne da seama cum a procedat nobilimea feudală față de oamenii retrași între stâncile Munților Apuseni, să coborîm din nou în minele adânci de aur. Aur și oameni. Acestor două filoane li s'a luat urma și au fost vânate, au fost stoarse de tot ceeace au putut să dea, prin cele mai teribile procedee.

Incă de pe vremea Romanilor era folosită metoda focului. Cantități enorme de lemne erau coborîte în crăpăturile munților — acolo unde se găsea aur — și un foc uriaș ținea câteva zile, până ce stânca devenea incandescentă. Atunci aruncau asupra ei mari cantități de apă,

Piatra plesnea, se scorojea, şi dintre fărămiturile ei se alegeau bucăţile preţioase de aur.

Cu mult înainte de Avram Iancu şi de Horia, istoria Ardealului a cunoscut răscoala lui Doja Gheorghe. In armata lui, ţăranii români şi ţăranii unguri au luptat cot la cot împotriva nobilimii maghiare. Dar Doja Gheorghe a fost prins şi călăii l-au aşezat de viu pe un tron de fier înroşit în foc, iar în cap i-au pus o cunună de fier fierbinte.

Aşa a fost martirizat în 1514 Doja Gheorghe. Cei nouă tovarăşi ai lui, căpeteniile armatei de răsculaţi, au fost obligaţi, sub o ploaie de bice, să taie cu cuţitul din trupul fript şi să mănânce din el, să mestece între măsele şi să înghită carnea batjocorită şi martirizată a acestui prim mare răzvrătit de pe pământurile Ardealului.

După el au mai fost alţi răzvrătiţi, — şi stăpânitorii n'au stat o clipă la îndoială să folosească şi împotriva lor metoda focului.

Aur şi oameni. Exploatare a aurului, exploatare a oamenilor. Prin orice mijloace să se pună mâna pe tot filonul, să se stoarcă din el tot ce poate să dea. Acei oameni sălbatici şi slabi din Munţii Apuseni valorau, pentru stăpânitori, greutatea lor aur. Şi cum n'ar fi făcut atât, când într'o săptămână, iobagi cum erau, trebuiau să muncească şase zile pentru stăpânitori, fără plată, fără mâncare, fără să primească în schimb decât bătăi cu biciul. Cum nu se poate mai preţioasă era vâna aceasta de oameni! Pentru a pune mâna pe ea, pentru a nu o mai scăpa din mână, nobilii feudali au uzat de toate procedeele.

Degeaba au fugit oamenii o sută de kilome-

tri în inima munţilor, degeaba s'au aşezat în cele mai strâmte văi. Când hoarda flămândă le-a luat urma, când au mirosit ei ce pradă bună sunt aceşti oameni, câte lucruri se pot stoarce din muşchii lor, partea întunecată, de jale şi iobăgie a istoriei a început.

S'a întrebuinţat împotriva acestor oameni focul, li s'a pus dinamită în măruntaie, au fost săpaţi cu dalta şi ciocanul, li s'au rupt oasele, li s'a scos măduva din şira spinării, au fost găuriţi, sfredeliţi, întocmai ca şi minele de aur, au fost urmăriţi până în fundul lor cel mai adânc, pentru a vedea ce mai ascund acolo, pentru a stoarce din ei ultima picătură pe care o mai puteau da. Au fost exploataţi ca nişte mine de aur, cu sete, cu înverşunare, cu patimă nebună. Dalta şi sfredelul stăpânitorilor i-a găurit, i-a ciuruit, le-a ajuns până 'n măduva oaselor pe care au supt-o flămânzi, afară. Oamenii aceştia au răbdat, au lăsat să fie storşi, supţi, până la ultima picătură. Atunci au izbucnit.

Şi istoria a cunoscut, înainte de revoluţia franceză, una din răscoalele cele mai cumplite şi mai pline de sânge. A fost a lui Horia, Cloşca şi Crişan.

Urmaşii acestora, direcţi, os din osul lor rupt sub roată, sânge din sângele lor curs sub loviturile biciului, trăiesc şi azi mai departe, în aceleaşi locuri, tot atât de lipiţi de stânci, tot atât de înrudiţi cu munţii şi cu încruntata lor măreţie. Sunt Moţii pe care îi vom cunoaşte acum.

O FEMEIE MĂNÂNCĂ UN MĂR

Dela Turda spre Abrud, pleacă de două ori pe zi o mocăniță. E cel mai bun mijloc pentru a ajunge în Țara Moților. Sunt aproape o sută de kilometri pe care mocănița îi face cam în cinci ore. Sunt două mocănițe. Una pleacă din Turda, alta din Abrud, cam în acelaș timp, așa că la jumătatea drumului se întâlnesc și își mai reîmprospătează forțele, scoțând mult fum pe coș. Pe urmă fiecare pleacă mai departe.

Mocănițele trag în Țara Moților, pe o linie îngustă de jucărie, câte trei-patru vagoane. Impărțite și ele în clase. In clasa întâia și a doua călătoresc ofițeri, funcționari ai statului sau negustori veniți după aur. Lume de toate felurile, amestecată.

In clasa treia nu e niciun fel de amestecătură. E viața adevărată de aci, din Țara Moților. Oameni cu cojoace enorme de piele de oaie întoarse pe dos, pe când, în contrast izbitor cu acest vestmânt polar, pe vârful capului cei mai mulți poartă abia o tichiuță, o pălărie plată, ca o farfurie întoarsă cu fundul în sus. Și gerul e întotdeauna dela minus douăzeci de grade

In trenul acesta, încă înainte de a ajunge în inima Țării Moților, am văzut două lucruri minunate. Am văzut o femeie mâncând un măr și felul cum Moții privesc munții. Pe urmă n'am

mai văzut nimic atât de adânc, atât de revelator.

Așezați pe băncile de lemn ale vagonului, Moții priveau munții. Erau colțuroși, prăpăstioși, acoperiți de zăpadă, tari, de gresie, formați din stânci aspre și învălmășite. Moții îi priveau. Tăcuți, pe gânduri, cu fruntea încruntată, pleoapele lor se închideau și se deschideau, lăsând să se strecoare munții înăuntru, în fâșii subțiri, ca și cum ar fi fost o băutură rară, pe care ar fi vrut să o guste cât mai îndelung. Erau Moți care se întorceau din câmpie. Nu priveau munții. Ii sorbeau încet printre pleoape.

In vagon, mai veneau dela Turda un acar dela calea ferată și nevasta lui. Oameni tineri. Femeia avea mâini mici și o eleganță naturală în gesturi, o eleganță simplă care urca la suprafață din adâncimea oaselor, ca șuvița limpede a unui izvor. Avea ochi negri, vii, și uitătura mirată, ca de veveriță. Cu toate că tânără, fața începuse să fie brăzdată. Privind desfășurarea peisajului, sau altă desfășurare, interioară, de sentimente, se încrunta uneori. Fruntea ei avea atunci ceva agresiv. O agresivitate concentrată și amară.

La o stație, o femeie vindea mere dintr'o traistă. Un om gros, îmbrăcat nemțește, s'a coborît și a cumpărat. Bărbatul femeii, ceferistul, avea o tabachere cu tutun. Omul care cumpărase mere isprăvise tutunul. Atunci el i-a spus ceferistului: poftim un măr pentru nevasta dumitale și dă-mi și dumneata să fac o țigară că mi-am terminat tutunul.

Femeia a pus mărul alături pe bancă. Bărbatul ei a scos un briceag, l-a deschis și a îndem-

nat-o să mănânce darul omului gros, care acum îşi pufăia mulţumit ţigara.

Femeia a început să mănânce mărul. Mari actriţe ale lumii, unde sunteţi, să vedeţi pe aceastǎ ţărancă, pe această femeie din Ţara Moţilor, mâncând un măr? Mânca? Mânca; şi în acelaş timp părea că se roagă, că spune o poezie, că stă de vorbă cu munţii.

Intâi a luat mărul şi l-a privit câteva clipe printre pleoapele pe jumătate închise. Era respect, admiraţie şi bucurie, puţin tristă, puţin amară, în faţa acelui lucru pe care îl avea în mână. Cred că numai pescuitorii de perle au privit în felul acesta splendorile smulse din fundul oceanului.

Pe urmă a început să taie mărul cu briceagul. Dar cum aş putea să reproduc în cuvinte eleganţa din gesturile acelei femei ? Nu numai că nu era nimic obişnuit, nimic vulgar, dar părea că oficiază un cult, că se împărtăşeşte dintr'un mister. Când lua bucata de măr şi o ducea spre gură, buzele ei păreau că murmură o rugăciune.

Mi-am adus aminte de Biblie şi de rugăciunile pe care le spuneau primele seminţii de oameni ori de câte ori întâlneau elementele vitale ale naturii. Atunci când se spălau pe mâini cu apa râurilor, atunci când vedeau soarele, atunci când se pregăteau pentru marea bucurie de a mesteca o bucată de pâine făcută din grâul pământului.

Intre gesturile vechi de două mii de ani ale acelei femei din Munţii Apuseni, urmaşă a Dacilor şi a Agatyrşilor, şi gesturile femeilor din Biblie nu era nicio deosebire. Aceeaşi simplitate neînvăţată, necopiată după modele dinafară, ci pornind dinăuntru, din străfundul oase-

lor. Aceeași divinizare a elementelor naturii, marea bucurie de a intra în contact cu ea. Marea bucurie de a vedea lumina soarelui, de a putea face gesturi, de a mesteca între măsele esențele pământului concentrate în sfera primordială a unui măr.

In timp ce vagonul de clasa treia, mocănița, celelalte vagoane, pătrundeau tot mai mult în inima munților acoperiți de zăpezi imense.

SĂRĂCIA DIN ŢARA MOŢILOR

Problema sărăciei din Ţara Moţilor, despre care s'a vorbit şi s'a scris atâta, se complică şi devine într'un anume sens o problemă irezolvabilă, prin dragostea profundă a acestor oameni pentru munţii lor singuratici, stâncoşi şi nefertili. Măsurile economice luate fără a ţine seamă de acest element ancestral, n'au putut da rezultate.

Iată, de exemplu, s'a emis ideea: să-i luăm pe Moţi şi să-i colonizăm în câmpiile fertile ale Banatului. Moţii s'au înscris pe liste şi s'au dus bucuroşi. Dar după două luni au fugit din câmpiile Banatului şi s'au întors acasă, în munţi.

Intrebaţi, Moţii au dat pretutindeni acelaş răspuns, ca şi cum ar fi fost învoiţi: Nu putem sta în câmpie, că ne uscăm. Noi suntem învăţaţi să trăim la umbra brazilor.

Şi astfel Moţii s'au întors în munţi, la sărăcie. Să se despartă de munţi nu pot că se usucă; iar munţii sunt stâncoşi, arizi, nefertili.

Sterilitatea lor nu poate fi rezolvată — doar cu decizii. Şi nici ataşamentul Moţilor pentru munţi, ataşament care merge până la încăpăţânarea de a nu ieşi toată viaţa din văgăunele de piatră în care i-a pecetluit un trecut năpraznic şi vijelios. Ei pot rătăci o vreme prin ţară, cu ciubere sau alte treburi. Dar dela un timp îi prinde dorul şi nimic nu-i mai poate opri

să se întoarcă acasă. Virtute sau păcat, Moţii îşi iubesc munţii cu o dragoste organică, subterană, neajunsă în sfera exprimării, rămasă în adânc, pe fundul oaselor.

Pe dedesupt, prin cele mai adânci zone ale fiinţei lor, Moţii sunt legaţi de munţi cu lanţuri trainice, cu neputinţă de rupt. Ei nu ştiu să vorbească multe despre dragostea lor; simt numai că, după câteva luni în câmpie, încep să se usuce.

Singur Giură Nicolae era un Moţ detracat, în sensul că în loc să tacă şi să privească munţii, încruntat, îi plăcea să vorbească de câte în lună şi stele. Astfel se face că tot povestindu-şi viaţa a venit la rând şi războiul mondial. Atunci Giură Nicolae şi-a tras pantalonul până la genunchi: pulpa era uscată pe os, tăiată, găurită, cicatrizată şi cusută în toate sensurile. A pus apoi degetul într'un loc pe greabănul gâtului şi s'a văzut urma schijei de obuz. Giură Nicolae a fost în armata austro-ungară şi s'a luptat pe frontul italian. Povesteşte încântat despre isprăvile lui. A fost rănit şi iar s'a întors şi iar a fost rănit. A fost trimis după aceea pe frontul rusesc.

— Tare am avut de suferit acolo, oftează acum din fundul inimii.

— Te-au rănit iar?

— Nu m'au rănit, n'am avut nimic din partea asta, dar ţara e numai câmp şi câmp.

— Nu-ţi place la câmpie?

— Nu-mi place? Nu că nu-mi place. *Da' nu pot!* Eu nu pot fără munte!

Ce nu poate Giură Nicolae fără munte? Tot. Tot ce poate altminteri, cu munte. Să fumeze ţigară, să stea de vorbă, să se uite lung la ascuţişul toporului.

In Țara Moților, toporul nu e numai un lucru oarecare din inventarul gospodăriei. Toporul e o unealtă esențială, un element de viață, ceva indispensabil; pretutindeni prezent, ca apa, ca aerul, ca respirația. La Câmpeni, jumătate din vitrinele prăvăliilor sunt ocupate numai cu topoare, de toate dimensiunile, aranjate în toate felurile, cu tăișul scos la iveală. E marfa căreia trebue să i se dea locul de cinste. Moții vin din creierul munților, dau o roată prin târg, se uită lung la vitrine și pornesc înapoi cu un topor în mână.

Un om și un topor, un om și un cal, un om și un brad, acestea sunt aspectele sub care se prezintă viața aici. Un om și o femeie, o femeie și un copil, o femeie și un caier de lână — și gata, viața a epuizat toate combinațiile pe care le putea face. Sunt numai câteva locuri, simple, elementare, — și aceasta e adevărata sărăcie din Țara Moților. O sărăcie în sensul rezumării vieții numai la câteva elemente, indispensabile. Rusticitate. O casă: o cameră. O cameră: un patrulater de lemne de brad bătute unul peste altul. Atât. Inăuntru alte câteva bucăți de lemne: un pat, o masă. Asta e totul. E o sărăcie prin lipsă de obiecte. Aceste obiecte sunt atât de puține, atât de nude, încât nici nu pot sugera măcar imaginea mizeriei.

Sărăcia din Țara Moților e *sărăcie lucie*. Mizeria presupune o anumită promiscuitate, murdărie, haine sdrențuite, prăbușiri interioare. Nimic din toate acestea în Țara Moților. Oamenii sunt săraci, o sărăcie liniară, limpede, dreaptă. Și când spun aceasta nu îmi fac o imagine despre mizerie numai din aspectele pe care ea le ia în cartierele periferice ale marilor orașe, ci

chiar la ţară. Sunt sate unde într'adevăr se poate spune că e mizerie. Curţi pline de noroi, băltoace infecte în care scurmă porcii, case dărăpănate, scorojite, copii murdari, plini de bube. Toate acestea nu se pot petrece decât în satele de câmp, acolo unde e pământ moale, humă şi mizeria găseşte material în care să lucreze.

Ţara Moţilor e o ţară de piatră. Mizeria n'are material în care să lucreze. Viaţa se reduce numai la câteva elemente. Pentru a fi mizerie ar trebui să fie mai întâi lucruri în care mizeria să se manifeste. Un om şi un topor. Ce le poate face mizeria? O bucată de scândură de brad. Ce-i poate face mizeria? Ce să sape, ce să scurme, ce să prăbuşească? Totul e aspru, gol şi tare ca stâncile munţilor din jur. Sărăcia din Ţara Moţilor e o sărăcie de piatră, o sărăcie de stâncă tare. Ce e, în ce priveşte bogăţia, fertilitatea, mai sărac ca o stâncă? La fel cu stâncile din ţara lor, sărăcia Moţilor e o sărăcie nudă, lipsită de aspectele mizeriei. E ca sărăcia unui om în pielea goală, lipsit până şi de sdrenţele necesare ca să poată avea o înfăţişare mizeră.

In Ţara Moţilor nu sunt decât brazi, oameni, topoare şi stânci. Mizeria n'are cum să le folosească pentru a crea un spectacol halucinant, aşa cum se petrece în ţările de pământ, în mahalalele marilor oraşe. Ţara Moţilor e o ţară de piatră unde şi sărăcia e aspră şi tare ca piatra.

Dacă ţara e de piatră şi sărăcia tot de piatră, dacă viaţa e pusă sub zodia viforoasă a munţilor aspri, cu creste ascuţite în bătaia vântului, dacă raporturile între oameni şi natură se fac sub semnul stâncii şi al granitului, mai rămân înăuntrul lor măruntaiele de carne pe care spi-

rocheţii şi microbii tuberculozii le sfredelesc în Ţara Moţilor, ca şi în orice altă parte. Afară nu se vede nimic. Dar în fund de tot, se petrec lucruri care nu mai sunt tot atât de simple şi de elementare ca raporturile dintre om şi topor, dintre om şi pădure. Şi astfel, Moţii sunt puşi pe picior de egalitate cu restul lumii, intră în cercul civilizaţiei, nu prin felul lor de viaţă, ci prin felul lor de boală.

Din tot ceeace a născocit civilizaţia modernă, ei nu intră în contact nici cu lumina electrică, nici cu cinematograful, ci cu reacţia Wassermann şi cu neosalvarsanul. Numai boala lor are aceleaşi exigenţe ca şi restul lumii civilizate; viaţa e cu sute, poate cu o mie de ani în urmă.

Dacă oamenii aceştia n'ar fi cunoscut boala, ei ar fi rămas şi pe dinăuntru, cu toate virtuţile şi defectele stâncii, aşa cum sunt înafară. Aspri, colţuroşi, năprasnici.

Dar în comuna Albac (comuna lui Horia) din o sută de oameni cărora li s'a făcut reacţia Wassermann, nouăzeci şi şapte au ieşit sifilitici.

Şi brazii, înalţi, semeţi, cutezători, sunt roşi pe dinăuntru de carii. Şi stâncile aspre, stâncile de granit, sunt mâncate de crăpături şi în unele nopţi se prăbuşesc cu sgomot, în fundul prăpăstiilor.

Dacă n'ar fi fost boala, oamenii aceştia ar fi putut părea de granit, oameni de stâncă tare, fără niciun fel de crăpătură pe dinăuntru. Dacă n'ar fi fost boala... Aşa, ce stranie, ce ne la locul ei, este prezenţa siringii cu lichidul roşu al neosalvarsanului, în ţara aceasta unde nu sunt decât munţi, păduri de brad şi topoare. Numai în privinţa aceasta, a sifilisului şi a tuberculozii, Ţara Moţilor nu mai e o ţară de piatră, ci

vulnerabilă ca toate celelalte mizerabile provincii. Draperiile de piatră ale munților cari au oprit armatele asupritoare, n'au putut să oprească armata subtilă a spirocheților. Se spune că fosta stăpânire știa în ce grad e întinsă molima aici și se bucura că acest neam, care i-a dat atât de lucru, e ros pe dinăuntru, subțiat, minat de bolile grave în care ea găsea un aliat. Războiul de bacterii, preconizat pentru viitor, e după cum se vede, o infamie mai veche. De pe urma acestei metode de a subția rezistența poporului exploatat, sunt și acum atât de mulți brazi în cimitirele din Țara Moților, atât de mulți brazi, adică atât de multe morminte de oameni tineri.

Cimitirele din Țara Moților!

Dintru început nu se pun cruci la căpătâiul oamenilor tineri, ci cel mai înalt brad pe care toporul l-a găsit în pădure.

Un om și un brad. Viața e aici simplă, elementară.

Atât cât trăiesc, sau în fața morții, Moții sunt la fel cu stâncile aspre, bătute de vânt. Nu se văicărește lumea prea mult și mai ales nu se fac acele interminabile pomeni din părțile de pământ ale țării. Totul e aspru și uscat, ca stânca. Toporul taie din pădure cel mai înalt brad, îl curăță de crengi până aproape de vârf și îl pune la căpătâi.

Singura alintare, singurul ornament, sunt bucățile de lână colorată pe care femeile le anină de crengile din vârf. Lâna se găsește în casă, e ca și toporul; dela oraș nu se cumpără niciodată nimic.

Sufletul acestor oameni nu cunoaște jalea și marile disperări ale câmpiilor nesfârșite. Incruntați, tăcuți, aspri, colțuroși. Nu vorbesc. Așa cum

au născocit tulnicul și fluierul pentru a-și spune jalea înlocuind cuvintele, așa pun bradul la căpătâiul mortului tânăr. Trece vântul printre crengi și cântă el mai bine.

Fluiere imense sunt brazii înalți ai cimitirelor. In lemnul de brad e închisă toată jalea omului; destinul, în stânca aspră, bătută de vânturi. Un om și un brad, un om și o stâncă. Atât.

UN OM A TRECUT PESTE MUNŢI

Luni şi marţi a nins, cantităţi formidabile de zăpadă. Miercuri a fost o zi liniştită. Vine vorbă că pe drum, spre celelalte sate, zăpada e mai înaltă de un metru. Joi a început să ningă şi să viscolească din nou. Până vineri seara, ninsoarea densă, compactă, nu încetase încă.

— Mâine, n'o să se poată face târg, spun negustorii. In fiecare sâmbătă, la Roşia-Montana, se face târg săptămânal. Vin ţărani din zece, cincisprezece sate de jur-împrejur. Aduc cu spinarea mere, nuci, smântână şi lapte. Işi cumpără din târg talpă pentru opinci iar cei mai săraci din ei, câte o traistă de mălai.

Vineri noaptea a viscolit mereu, până târziu. Abia spre ziuă vremea s'a mai potolit. Zăpada pe munţi atinge doi metri.

Cu toate astea, sâmbătă dimineaţa târgul a început să se înfiripe. Pe la ora opt şi-au făcut apariţia primele femei, încotoşmănate, înfofolite, cu vestmintele impregnate de zăpadă. In hainele lor, dintr'un material aspru şi grosolan, cu pori adânci, tare încreţite, reproducere în stofă a peisajului, a munţilor stâncoşi şi frământaţi, în hainele acestea zăpada a pătruns adânc, s'a bătut bine, ca şi cum ar fi făcut parte din urzeală. Puţin cocoşate, semănând cu nişte mogâldeţe, cum treceau coama muntelui, femeile aduceau doniţi cu lapte.

In Țara Moților nu există sticle decât la prăvălii, și acolo numai câteva, mai puțin de o duzină. Incolo, numai vase de lemn, doniți, ciubere, în fel de fel de forme și de mărimi. Laptele se vinde în niște donicioare de lemn, ceva mai mari de un litru, numite cupe. O cupă e cam ce era pe vremuri ocaua; cinci litre. Li se astupă gura cu un capac tot de lemn, lipindu-l de fiecare dată cu miez de pâine, și laptele călătorește peste munți, din sat în sat, fără să se verse o picătură.

Au mai sosit între timp oameni cu bucăți de unt, cu mici ustensile de lemn, cu săniuțe pentru copii. Totul e frecat, impregnat, saturat de zăpadă. Și locul unde se ține târgul e o imensă movilă de zăpadă. Oamenii se salută între ei cu sunete guturale, își fac unul altuia semne scurte cu mâna.

— Cum ai trecut, măi? Celălalt râde încet, își sburlește mustața. Asta vrea să spună că a avut mult de luptă cu zăpada.

Intr'un târziu, trase de boi puternici, roșcați, sosesc și câteva căruțe cu lemne. Dejugă mai la o parte, mai la marginea târgului. Negustorii din Roșia-Montana încep să le dea târcoale, le privesc îndelung, le cântăresc bine cu ochii și pe urmă pornesc în altă parte cu aerul nesatisfăcut. Oamenii și boii, care le-au adus, gâfâie de oboseală. Boii, cel puțin, au să se odihnească. Dar pe oameni, au să-i treacă în curând toți fiorii. Spaima că se închide târgul și rămân cu lemnele nevândute. Să te întorci cu ele înapoi în munte? Mai mare jalea de boi!

Un om a trecut peste munții acoperiți de zăpadă și a venit la târgul din Roșia-Montana. A făcut cale de vreo doisprezece kilometri pe jos,

cu marfa lui în spinare, luptându-se cu zăpada. In târg s'a aşezat la rând cu ceilalţi oameni care vindeau şi, în picioare, resemnat, a început să aştepte cumpărătorii. Ştiţi care era marfa acestui om, ce avea el de vânzare în sâmbăta aceea la târgul din Roşia-Montana?

O legătură de lemne de foc, pe care le adusese în spinare dela doisprezece kilometri, peste munte, prin zăpada înaltă până la piept. Vreo patruzeci de kilograme de lemne. Asta era toată marfa lui. Pentru atâta venise la târg. O legătură de lemne, aduse cu spinarea. *Opt lei.* Acesta e cel mai senzaţional lucru pe care l-am întâlnit în Ţara Moţilor. Senzaţional? Eh, dumnezeule, când mi-am dat seama de ce a fost în stare acest om, când ştiam că de o săptămână nu mai stătuse zăpada şi ce înseamnă să mergi peste munte chiar cu spinarea goală, am simţit că-mi crapă capul.

Dar faptul că ajunsese până aici, nu însemna mare lucru. Acum începea partea mai grea decât trecerea muntelui: să-şi găsească un cumpărător. Lemnele se vând tocmai la urmă, spre sfârşit. Aşa că mai avea de stat lângă grămada lui, strâmb, ca un semn negru de întrebare pe fondul alb al zăpezii imense.

A început să ningă din nou, fulgi mari şi deşi, dar târgul e în toi. Gospodinele apar de pe toate uliţele şi încep tocmeala. Păstrez o bună amintire tocmelilor din târgurile Ţării Moţilor. Tocmeala e un lucru grav şi serios, care se face pe îndelete, un lucru nepervertit şi neviclean; o tocmeală limpede, cinstită, asupra căreia se stărue îndelung, de parcă e un ritual plăcut al cumpărării, fără de care târguiala n'ar mai avea

niciun farmec. Cea mai lungă tocmeală se duce în jurul ultimului leu. Vin fete de șaptesprezece ani cu cupe de smântână, sau cu unt, și se tocmesc, de parcă ar fi negustorese de când lumea.

— Ia, fată, treisprezece lei.

— Ba, bade, *că nu se plătie*. „Nu se plătie" e expresia cu care rezistă prețurilor mici, oferite, cei care vând. Ea e pronunțată cu un accent deosebit, cu inflexiune mustrătoare, și înseamnă că suma oferită nu plătește valoarea mărfii, dar mai ales oboseala cu care a fost adusă. Nu se plătie, de unde vin eu cu ea...

Inafară de această expresie și de alte câteva, Moții vorbesc o românească perfectă, fără niciun fel de accent. Oltenii sau Moldovenii se deosebesc, după vorbă, mult mai mult decât Moții. Cât despre acel fel de a vorbi „ardelenește" (no că tunie dracu în tinie!) exploatat pe scenele teatrelor de cartier, el privește poate pe locuitorii din alte părți ale Ardealului.

No, se spune și în Țara Moților. Orice frază trebue să înceapă sau cu *no*, sau cu *d'apoi*. Dacă nu se spune: no, că mâine mergem la Abrud, atunci trebue să se spună neapărat: d'apoi mâine mergem la Abrud. No, că de mâine o să fie vreme bună. D'apoi de mâine o să fie vreme bună. După trei zile nici nu mai puteam vorbi altfel.

— No, domnule Grigore! Cumperi niște lemne dela un om? Domnul Grigore se uită la mine și începe să râdă amical.

— No, că ce te-ai apucat să faci pe aici?

— D'apoi nimic. Numai că e un om cu niște lemne și zic să le cumperi dumneata.

— No, să vedem, răspunde domnul Grigore. Și pornim prin zăpadă într'acolo.

Ninsoarea a încetat. Domnul Grigore e unul din marii negustori de aici, un bogătaș pe drept cuvânt. In casa lui stau de o săptămână. Inafară de cameră, plătesc douăzeci și cinci de lei pe zi pentru cele zece bucăți de lemne cu care face focul seara. Domnul Grigore e un mare negustor. Are o cârciumă într'o parte a pieții, iar în cealaltă, un magazin de coloniale. Domnul Grigore mai e tovarăș la niște mine cu domnul Gruber. Domnul Gruber e tatăl acelei fete care traversează satul cu un aer de prințesă, însoțită de un câine roșcat, mare cât un vițel. Cine e? am întrebat. E fata domnului Gruber, are trei kilograme de aur zestre, mi s'a răspuns.

Era o fată blondă, bine clădită și avea un câine mare cât un vițel. Erau munți, erau zăpezi imense, erau multe lucruri în satul acela. Era omul meu, domnul Grigore. Domnul Grigore se agită toată ziua, muncește din greu, seara cade de oboseală, buștean. Domnul Grigore are copii mulți și numai două prăvălii. Minele merg destul de prost. Cinci, șase kilograme pe an. Lucrează vreo două duzini de oameni. Uneori nici n'ar avea cu ce să-i plătească Noroc că domnul Grigore are prăvălii. Oamenii mai beau o țuică, mai iau o pâine și gata leafa pe-o săptămână. Toți oamenii care, într'un fel sau altul, au de luat bani dela domnul Grigore, trebue să treacă mai întâi pe la cele două prăvălii. Ori într'una, ori în alta, suma se achită.

Acum târgul e pe sfârșite. Au mai rămas câțiva oameni răzleți, ici și colo. Treptat, își iau traista în spinare și apucă pe cărare spre munte. Un om cu o traistă în spinare, urcând spre munte, singur pe o cărare îngustă, puțin

cocoșat, puțin crăcănat, iată un alt tablou în care e cuprinsă toată Țara Moților.

Eu și cu domnul Grigore mergem prin mijlocul târgului spre semnul negru de întrebare, care de două ore nu s'a clintit din loc.

Homo homini lupus. Nu mă gândisem la una ca asta, dar așa a fost. Eu și cu domnul Grigore ne apropiam de omul acela. In drum ne-am oprit câteva clipe și am făcut cunoștință cu domnul Țura, alt tovarăș la minele de aur. E voinic, aproape să plesnească. Tocmai și-a făcut o pereche de cisme noi pe care acum le-a încălțat pentru prima oară. Ni le arată și ni le explică. O mie cinci sute de lei. Pe vremuri își făcea cisme de patru mii de lei. Ehe, pe vremuri... Cismele aveau la toc o dungă de aur. Era pe când nu se întorcea dela Abrud fără cinci lăutari în urma trăsurii.

Mai vine și un frate al domnului Țura. Și el și-a făcut o pereche de cisme mai pe toamnă. O mie opt sute. Parcă's mai bune. Le compară și le confruntă cu cele de o mie cinci sute. Nu-s mai bune. Să știi că l-a păcălit cismarul. La cine le-ai făcut? La Niculaie? Păi tot la Niculaie și eu. Las' că nu mă mai vede altădată. Mă duc la Ionuș, e tânăr, s'a însurat acum. Crezi că Ionuș? Da, da, lucrează foarte bine.

— Ați auzit că azi dimineață pe la cinci a fost o haită de lupi? Era să mănânce niște băieși care veneau la lucru. Ale dracului lighioane! Le ies ochii din cap acuma. Ehe, zăpadă de doi metri pe munte. Nu mai au încotro. Au să crape de foame.

— Dar cu ce-aveam noi vorbă, ce s'a făcut? Tot șaizeci de mii? Cincizeci să-i spui. Mai mult

nu putem, că nici nu face. Așa cu lupii. Sunt flămânzi rău, și-au ieșit din minți.

Cei doi frați își îndreaptă cismele, unul într'o parte, altul în cealaltă. Când sunt la câteva zeci de metri se opresc și își mai fac semne cu degetele mâinilor. Auzi? Să-i spui cincizeci. Mai mult nu putem.

Semnul negru de întrebare așteaptă mai departe. Mă apropii cu domnul Grigore și îl privesc cu atenție. E un om de vreo patruzeci de ani, de statură mijlocie. Are fața suptă, pielea cu țepi, întinsă pe maxilare. Mustățile stau sburlite sub nas. Imbrăcămintea obișnuită, din materialul acela aspru în care zăpada se impregnează adânc. Picioarele sunt învelite în câteva straturi de obiele de care zăpada s'a prins și mai vârtos, încât jos, lângă opinci, par niște buturugi, niște trunchiuri de copac, înfipte adânc în pământ. De altfel în toată înfățișarea lui, cum stă proptit acolo de două ceasuri, e ceva de copac singuratic și ciudat. E un om al pădurii acesta, cu care avem afacе. Și la picioarele lui, grămada de lemne, netede, grele, de dimensiunile și de forma unui coșciug arhaic, grosolan. Mi-l închipui încă odată, cum a trecut peste munți, bătut de vânturi, înnotând în zăpadă, cu stiva de lemne în spinare. Acum ține mâinile ghemuite, în buzunarele prea strâmte. Când le scoate, sunt parcă împușcate cu cremene. In realitate, sunt numai biciuite de vânt.

— No, de vânzare ți-s lemnele? Cum de nu le-ai vândut până acum? întreabă domnul Grigore privindu-le oblic, privire de cunoscător. Stiva era perfectă, lemnele drepte, lipite unul de altul.

— Nu s'o găsit *nimeri* să le ieie, răspunde

omul, lăsându-şi greutatea trupului de pe un picior pe celălalt.

— D'apoi că le-oţi lua dumneavoastră, întrebă el apoi, tărăgănind vorbele şi privind îndelung. Domnul Grigore face semn din cap că le ia:

— Le iau. Cât vrei pe ele?

— Opt lei.

— Opt lei? Că nu-s aşa multe să facă opt lei! Eu îţi zic şase, vorbeşte domnul Grigore domol. Mie îmi crapă capul pentru a doua oară. Dar omul cu lemnele rămâne neclintit, ca şi cum ar vrea să înfrunte cu privirea pe cineva care l-ar fi izbit cu biciul în obraz.

— Iei şase lei? revine domnul Grigore, văzând că nu răspunde.

— Ba, domnule, *că nu se plătie.*

Ce nu se plătie, dumnezeule? Lemnele, că le-a adus peste munţi, sau că stă de vorbă cu domnul Grigore? Nimic nu se plătie. Nici viaţa, nici cerul, nici pământul nu se mai plătie, dacă din gura domnului Grigore a putut ieşi o astfel de propunere. Acolo în creierul munţilor, după ce a nins o săptămână întreagă, unui om care numai el şi oasele lui ştiu ce au avut de pătimit până au răzbit cu legătura de lemne în târg.

Cu toate acestea pământul nu a sărit în aer, ziua nu s'a oprit în loc, totul a mers mai departe. Şi tocmeala a mers mai departe. S'a ajuns astfel la şapte lei.

— Duci lemnele acolo în curte, i-a arătat domnul Grigore casa sa, şi a dat să plece.

— Dar banii? l-a oprit omul.

— Banii? Te duci în prăvălie şi ceri vinars de şapte lei.

Vinars înseamnă ţuică în Ţara Moţilor. Pentru şapte lei ţi se dă un păhărel cât să-l dai de două ori pe gât.

Un om, împins de cine ştie ce nevoi, venise cu o legătură de lemne să le vândă în târg. Trecuse pe drumuri anevoioase, pe margini de prăpăstii, străbătând prin viscol aceşti munţi teribili. Ajuns în târg stătuse neclintit ore întregi lângă grămada lui de lemne. In fine venise cineva să le cumpere. Un domn, un negustor. Şi îi oferise pe grămada de lemne, vinars, cât să dea de două ori pe gât.

Domnul Ţura spusese: au ieşit lupii. Intr'adevăr lupii...

VIAȚA ÎN ȚARA MOȚILOR

Pe valea Arieşului în sus, în comuna Vidra, se află casa în care s'a născut Avram Iancu. Mică, pierdută sub acoperişul enorm care o striveşte şi o domină. Ferestrele acestei case, în care a copilărit Craiul munților, poți să le acoperi cu palma. Ea pare şi mai mică şi mai pierdută față de muntele care în spatele ei, dincolo de apa Arieşului, se înalță spre cer, temut şi grav.

Locul acesta e unul din cele mai dramatice peisaje din Țara Moților. Cum vii din jos, pe măsură ce te apropii de Vidra, muntele de peste apă se încruntă mai tare, își ascute crestele, creşte întunecat spre cer, încât ziua devine vânătă. In fața casei lui Avram Iancu, haotica întrecere a stâncilor atinge apogeul. Creste tăioase, stânci goale, încruntate şi războinice; prăpăstii uscate, văi adânci, sgrunțuroase, dureroase pe retină ca o rană de cuțit în carne. E un munte care te doare în fundul ființei, ca şi cum ți-ar trece un fier roşu peste oase. Crestele ascuțite, prăpăstiile de granit, îți seacă măruntaiele. Simți cum muntele te lucrează înăuntru, cum te pătrunde până în măduva oaselor şi te frământă, te scormone, te preface. Parcă ți-ar semăna pe fundul ființei nişte grăunțe ale încruntării, ale atitudinii moțeşti în fața vieții.

Ceva creşte acum dinăuntru, amar şi dârz,

aspru, încruntat şi nemilos. Şi când priveşti a doua oară muntele, ai poftă să strângi pleoapele peste ochi, să-ţi strecori privirile afară, subţiri şi metalice, ca într'un duel de săbii cu natura. Dar aşa numai Moţii privesc munţii. Evident, numai Moţii. Totuşi, câteva zile mai mult în faţa acestui munte care îţi seacă inima şi ţi-o face de piatră şi ai să fii la rând cu toţi, un încruntat, un aspru, un om cu inima de piatră.

Câteva zile mai mult! Cum trebue că a fost atunci Avram Iancu, care de mic copil a stat sub tăria acestui munte menit se vede să fie plămăditor de suflete omeneşti, de aspre tipuri umane! De pe când erau fragede şi subţiri oasele lui au fost sub zodia acestui munte plăsmuitor de caractere neînduplecate. Pentrucă s'a născut şi a trăit în casa de aici, revoluţia lui capătă încă un obraz. Fiţi siguri că de marile bătălii care s'au dat în secolul trecut, muntele acesta nu-i străin.

Cum e atunci muntele lui Horia? Munte de piatră, sau altă realitate a lumii sub influenţa căreia s'a format caracterul lui Vasile Nicola-Ursu din Albac! Poate n'a fost decât un munte interior, o mare îndârjire concentrată înăuntru lui, esenţa câtorva veacuri amare de iobăgie. Dar, aşa cum acestui munte îi corespunde în material uman Avram Iancu, dacă materialului uman al lui Horia i-ar corespunde un munte, atunci, judecând după cei doi oameni, muntele acestuia ar trebui să fie ceva de neînchipuit, esenţă de granit, cremene, stâncă fulgerată, un lucru unic în lume.

E ceva în felul acesta în Ţara Moţilor: faimoasa stâncă de bazalt *Detunata*. Ea ar putea să-i corespundă lui Horia şi totuşi e departe de

a da imaginea întreagă a iobagului dela Albac. El a fost un om fără pereche, un om de carne şi de sânge, al cărui trup a putut fi supus unui groaznic supliciu, a putut fi sdrobit cu roata şi spintecat cu toporul, dar cu toate că sfărîmat complet, rămâne simbolul unui om de piatră, unui teribil om de granit. Atunci când veţi vrea să evocaţi o imagine de nesfărîmat, numele lui Horia vă poate oferi cea mai elocventă comparaţie.

Măcelărit, sfârtecat, cu părţi din trup spânzurate în patru sate, el trece totuşi în istorie ca un om de piatră, ca un om de cremene pe care nimic nu l-a putut sfărîma.

Aşa e Horia. Şi în faţa lui, figura lui Avram Iancu, mai apropiat de noi în timp, este mult mai nebulos conturată. Din elemente precise, istorice, Avram Iancu se conturează estompat şi legendar. Din imprecizii, din legende, din negura trecutului, Horia se desprinde masiv şi compact, ca tăiat cu dalta din stâncă. E deosebirea de structură dintre cei doi mari căpitani ai revoluţiilor din Munţii Apuseni.

Horia, iobag bătrân de cincizeci de ani, ţăran încruntat, cu palmele aspre, cu privirea grea şi întunecată. In el, seva pământului urcă deadreptul până în creier, fără să treacă prin niciun filtru, cum ar urca în trunchiul unui copac, cu rădăcinile înfipte în toate crăpăturile stâncii. Trec pe deasupra vânturile năpraznice şi el rămâne neclintit. Horia e omul de piatră în care s'a concentrat toată tăria munţilor aspri şi stâncoşi, toată amărăciunea veacurilor de iobăgie. Profilul lui lăuntric e aidoma peisajului de afară: creste ascuţite, stânci, prăpăstii, material de

granit. Tăcut, întunecat și neînduplecat ca piatra.

Tot de piatră e și Avram Iancu, dar el e o figură romantică, un tânăr inspirat cu pletele fluturate în vânt, plăcându-i să se plimbe dealungul munților, sub razele lunii. El e un intelectual, un tânăr cult din anul 1848, când jumătate din tinerii Europei și-au fluturat pletele în vânt și au făcut revoluție. In viața lui, mai ales în epoca de tragedie, străbate un suflu romantic, care îl înrudește cu toate figurile romantice ale secolului.

Vasile Nicola-Ursu nu se înrudește decât cu pământul și cu țăranii iobagi. Figura lui de revoluționar nu are nimic romantic, e aspră, e dură, e de piatră tare, cumplită.

Dar ceeace trebue mai ales scos în evidență în revoluția lui Horia, este că dintre cele trei căpetenii ale ei, nimeni nu avea mai puțin de cincizeci de ani. Avram Iancu, când a făcut revoluția, avea douăzeci și patru. Cam aceeași vârstă, a tinereții și elanurilor generoase, au avut-o toți eroii revoluțiilor din secolul trecut.

Numai Horia, Cloșca și Crișan, când au pornit revoluția lor, erau niște oameni bătrâni, de peste cincizeci de ani, cu sângele gros și astâmpărat de viață. Revoluția lor a fost a unor oameni maturi. Când oamenii de cincizeci de ani pornesc să facă revoluție, înseamnă că iobăgia de care au vrut să scape era cumplită. Nu au scăpat. Au fost frânți cu roata.

Iar Horia, Cloșca și Crișan, iobagi bătrâni, oameni de piatră și de pământ, se așează în locul cel mai de cinste în galeria revoluționarilor ieșiți din mijlocul poporului român.

IN NOPȚILE CU LUNĂ, FEMEILE TORC CÂNEPĂ

Intr'o duminică, pe valea Arieşului coboară dinspre Albac convoaie de sănii încărcate cu scânduri. Oamenii din comuna în care s'a născut Horia le lucrează singuri, cu fierăstraie primitive, şi le duc să le vândă la târgul din Abrud.

Pentru a fi luni dimineaţa la târg, duminică toată ziua şi noaptea fac drumul dintre Albac şi Abrud, vreo patruzeci de kilometri, pe orice fel de timp s'ar nimeri. Uneori pe geruri de douăzeci şi cinci de grade.

In duminica în care i-am întâlnit, era un viscol năpraznic, de puteai crede că o să mute munţii din loc. Ningea torenţial. Zăpada venea deasă, răpăia, cădea cu o viteză şi o tărie de plumb. La câte un colţ de munte viscolul răbufnea, luând sania ca pe o jucărie şi purtând-o spre prăpastie. In mijlocul acestui prăpăd, dinspre Albac sosea, abia urnindu-se, convoiul nesfârşit al săniilor încărcate cu scânduri. Sănii greoaie, boii orbiţi de zăpadă se opinteau gemând din adâncul măruntaielor. Pe lângă ei, oamenii, roşii de ger ca nişte raci fierţi, înnotau în zăpadă până la genunchi, scoteau din beregată câte un sunet gutural, răguşit. Pe hainele şi pe faţa lor zăpada se prinsese de cel mai mic amănunt. Deasupra sprâncenelor se adunase deasă, ca pe o streaşină.

Lung, nesfârşit era convoiul oamenilor din Albac. Pe deasupra noastră trecea uneori câte o rafală puternică. Abia un colţ al ei ne atingea în treacăt obrazul, jap, jap. Oameni, boi, sănii încărcate de scânduri, parcă fierbeam toţi laolaltă într'un cazan imens. Acum, totul pare parcă un vis. Dar pentru nepoţii lui Horia, de o sută cincizeci de ani, aceasta e cea mai adevărată realitate.

In fiecare duminică, între Albac şi Abrud se scurge convoiul lor greoi şi primitiv. Când se face noapte, oamenii dejugă boii şi adorm de multe ori alături de ei, în zăpadă. Spre ora două pornesc din nou, pentru a fi la ziuă în târg. Către prânz, după ce au reuşit să vândă scândurile, pornesc înapoi, cu saci de mălai în sanie.

Pe valea cealaltă a Arieşului, spre Vidra, drumul e neumblat.

Acolo, oamenii îşi fac provizii odată pe an, toamna. Iarna cioplesc din lemn ciubere, doniţi, cu care au să colinde peste vară toată ţara. Cei mai înstăriţi în căruţe. Ceilalţi pe spinarea unui cal. Alţii, în propria lor spinare. Iarna stau la adăpost şi îşi fac marfă pentru vara următoare.

Pe valea aceasta se află cel mai mic şi mai sărac sat: Ponorel. Case mici din bârne, cimitir cu nenumăraţi brazi împodobiţi cu lână roşie, ceeace înseamnă mulţi morţi tineri în ultimul an.

Statistica primăriei din Ponorel arată că la 1900 de locuitori există următoarea avere:

83 cai,
305 vite cornute,
479 oi,

22 porci,
37 capre,
380 găini,
16 stupi,
72 câini.

Socotiţi câte ouă pot să mănânce pe an cei 1900 de oameni dela cele 380 de găini! Socotiţi câtă untură revine dela cei 22 de porci!

Pentru a vă da seama de sărăcia acestor oameni, socotiţi numărul câinilor: — 72 de câini la un sat aşezat în inima munţilor şi pădurilor cu lupi.

Cu toate că pământul din ţara lor e cât se poate de ingrat, sunt Moţi care se ocupă cu agricultura. Acesta este cel mai impresionant capitol al vieţii din Ţara Moţilor: lupta dintre om şi natură, eforturile desnădăjduite pentru a smulge pământului o înghiţitură de hrană. Pe o zi călduroasă de primăvară, câţiva oameni se străduesc amarnic şi cumplit, îşi chinue boii pentru a urca pe coama unui munte o sută de kilograme de băligar. El singur, pus deasupra pământului pietros, îl poate face să dea firul verde al porumbului. Un sat întreg nu se gândeşte toată viaţa decât cum să-l transporte mai lesne sus, acolo unde fiecare om are o palmă de loc.

Caracteristic pentru aşezările omeneşti din Ţara Moţilor e felul în care sunt risipite casele satului: câteva case într'o vale şi pe urmă restul satului împrăştiat pe dealuri, prin munţi, prin văgăuni. Sunt sate aşa de risipite încât, dacă între un om şi un altul este o distanţă de numai un kilometru, oamenii aceştia îşi zic că sunt *vecini dulci,* adică vecini apropiaţi. E ceva de neînchipuit un sat din Ţara Moţilor, cu ca-

sele acelea împrăştiate la mari distanţe, una pe deal, alta în vale, alta ascunsă în cine ştie ce văgăună. Din această pricină e aproape imposibil să se predea carte copiilor şi procentul de analfabeţi e mai mare de şaptezeci la sută. Pe timp de iarnă oamenii rămân *complet izolaţi* unul de altul.

Intr'un sat, un om a vrut să mă ducă într'o zi cu sania, dar n'a putut pentrucă vitele lui se aflau într'un grajd construit mai pe deal, iar în jurul lui zăpada se aşezase atât de mare, încât vitele nu mai puteau fi scoase decât la primăvară. Asta se întâmplă destul de des şi cu vitele şi cu oamenii. Câte o familie rămâne izolată în casa ei, luni întregi.

Păreau cam ciudaţi Moţii, cu obiceiul acesta de a se cocoţa pe cele mai înalte vârfuri. Şi nici măcar toţi la un loc ci răzleţi, grozav de răzleţi. Am privit într'un rând o casă aşezată pe coama unui munte, amarnic bântuit de vânturi. Jos, în vale, era loc destul şi linişte. Spune dumneata, l-am întrebat pe omul care mă ducea cu sania, Moţul acela, care şi-a făcut casa tocmai acolo, nu e el cam *bolunt?*

— Nu e bolunt săracul, mi-a răspuns omul, dar acolo îşi are el locul.

— Bine, dar nu găsea pentru casă o palmă de pământ în vale? Să fi fost tot satul la un loc.

— De, de găsit, găsea. Dar dacă stă acolo sus, stă cu vitele lui. Aşa că nu mai trebue să urce primăvara băligarul.

Aşa dar, omul stă departe de restul satului, izolat, singur pe locul lui, pentru ca gunoiul care îl îngraşă, să nu mai trebuiască urcat din

vale cu boii, sau pe spinarea cailor, muncă îngrozitoare a acestor locuri aspre.

Totuşi, când au de dus sau de adus ceva la casa lor, tot numai pe spinarea calului o pot face. Un om cu un cal de căpăstru, iar pe spinarea calului o pereche de desagi, aceasta e viaţa din Ţara Moţilor. Uneori, pe spinarea cailor e un convoi de nuntă. Mireasa îşi dă voalul la o parte, încalecă bărbăteşte şi porneşte la biserică urmată de restul nuntaşilor, iar lungul şir al călăreţilor nu se strică nici după ce ajung la drumul mare.

Dar înmormântările nu se fac în atâtea rânduri tot pe cai? In multe sate cosciugul, mai ales când e al unui copil, e legat pe spinarea calului şi omul coboară cu el de căpăstru la biserică şi la cimitir. Calul e un animal providenţial în aceste locuri. La toate întâmplările, el e tovarăşul nedespărţit al omului de munte. Şi Moţii sunt oameni de munte. De o mie de ani, ei sunt legaţi pe viaţă şi pe moarte de aceşti munţi încruntaţi, cu creste ascuţite, spintecând simbolic urgia vânturilor.

Am păstrat pentru sfârşit, ca pe un omagiu, rândurile în care voi vorbi despre munca femeilor moaţe. Muncă aspră şi dură, de cele mai multe ori cot la cot cu bărbatul, în pădure, pe drumuri prăpăstioase, în mijlocul haitelor de lupi. Dar nu de asta vreau să vorbesc. Ci numai de cât trebue să muncească o moaţă, pentru a scoate din mâinile ei aspre o cămaşă de cânepă.

In această ţară de piatră şi de realităţi concrete, am întâlnit un singur lucru halucinant: lupta femeilor cu cânepa. Barbară plantă, care

pentru a se lăsa prelucrată în pânză, pretinde un tribut de muncă grea, cu care s'ar putea clădi pe suprafaţa pământului oraşe, cetăţi, noi piramide. De îndată ce recolta de cânepă e gata, pentru femeile moaţe, zeci de mii, femei şi fete, începe o viaţă de trudă. In faţa mijloacelor lor reduse, primitive, cânepa e exasperant de tenace şi nu cedează decât după ce femeile au prestat un tribut aproape de sânge. Lemnoasă, uscată, se încâlceşte, nu-şi dă drumul. Şi abia după ce firele lungi au fost desprinse de pe lemn, începe adevărata muncă, toată iarna.

La ora trei noaptea, femeile Moţilor se scoală din somn, aprind lampa, iau cânepa şi încep să o toarcă. Se face ziuă, îngrijesc de copii, pregătesc mămăliga şi în acest timp nu lasă furca din mână. Şi torc în fiecare seară, la lumina lămpii sau a focului, cam până la ora la care cucoanele din Bucureşti părăsesc sălile de spectacol. La trei noaptea, femeile moaţe se scoală din nou. O iarnă întreagă la ora trei noaptea. Afară de luni când se scoală la două. Pentrucă în ajun fusese duminică, nu lucraseră şi se culcaseră mai devreme.

Din toată această trudă, căreia îi trebue adăugată aceea a ţesutului la război, fiecare gospodărie se alege în primăvară cu un cearceaf scorţos şi cu câteva cămăşi aspre şi negre, care dacă ar fi fost confecţionate din „americă", ar fi costat câţiva poli. Munca bărbaţilor în luptă cu pământul sau cu pădurea e tot atât de grea şi cu rezultate tot atât de amarnice. Oamenii aceştia trăiesc în urmă cu o mie de ani, nimic nu s'a schimbat în ţara lor de atunci şi până acum. E drept, uneori femeile torc cânepa la o lampă cu petrol. Dar de cele mai multe ori, la

flăcările focului. Și în nopțile cu lună, numai la lumina lunii.

Inchipuiți-vă o țară de munți, o sută de kilometri de munți în lung și lat. Văi adânci, creste ascuțite, prăpăstii, păduri imense de brad. Peste acest peisaj și peste satele pierdute în văgăuni a nins trei zile și trei nopți în șir. Totuși, în fiecare seară se mai aude cântecul femeilor din tulnic, trezind cu sunetul lui ecoul munților. Dar acum e trecut de miezul nopții, furtuna s'a potolit, e o liniște imensă. Și deodată, deasupra acestei țări de munți, răsare luna. Crestele acoperite de zăpadă lucesc albe și reci, ca într'o eternitate polară. Și totuși, în această largă și fantastică liniște a munților, ceva începe să se miște. Luna vede cum în dosul ferestrelor dela casele pierdute pe coaste, încep să apară niște mogâldețe, un fel de momâi omenești. Sute, mii, zeci de mii. Sunt femeile Moților care au simțit că afară trece luna și s'au apropiat de geamuri să-și toarcă furca de cânepă. Ele însele în cămăși grosolane de cânepă. Femei aspre, bătute de vânt, cu mâinile bătătorite, cu fruntea încrețită, îmbătrânite înainte de vreme.

E un spectacol straniu, își zice luna, acești viermi omenești care se agită acolo pe pământ până și noaptea. E un spectacol straniu, repetă munții. Și femeile torc, torc grăbite, de o mie de ani torc grăbite.

II

MUNȚII DE AUR

ROŞIA-MONTANA

La ora cinci dimineaţa, când întunerecul de iarnă mai apasă peste munţi, greoi şi compact, peisajul fantastic al Roşiei-Montana începe să se anime. De pe creste, dintre crăpăturile munţilor, din văgăuni laterale, încep să apară primele felinare ale minerilor. După cum îşi au casa şi satul, unii urcă pe deal spre gura minei, alţii dimpotrivă, au apărut sus de tot, de după o creastă de munte şi încep să coboare în vale. Dela stânga, dela dreapta, din sus, din jos, luminile apar deodată din toate părţile, merg în toate sensurile, coboară, urcă, după cum o cere drumul lor în lungul potecilor, ocolind stâncile, ţinându-se pe buza prăpăstiilor.... Sute de felinare apar pe rând, în cele mai neaşteptate puncte ale întunerecului. Pământ orizontal nu există aici.

Normal, oamenii circulă aici pe o linie care oscilează între vertical şi orizontal, confundându-se de multe ori cu verticala, apropiindu-se foarte rar de orizontal. Uneori drumul pare că se netezeşte, dar după doi, trei metri o ia din nou în sus, sau în jos, ţinând-o astfel câte un kilometru. Pe linia aceasta circulă minerii, îşi situează casele: pe creste sau în văi adânci. Aşa că omul care se află în mijloc, e înconjurat de viaţă nu numai de jur-împrejur, ci şi de un fel *de jur împrejur vertical*, pe sub picioarele

lui, şi pe deasupra capului. Aici, cel care ar vrea să îmbrăţişeze dintrodată toată viaţa, n'ar reuşi doar cu gestul clasic al braţelor deschise. Viaţa cea multă s'ar afla cu sute de metri deasupra, cu sute de metri dedesubt.

Aşa se face că la ora cinci dimineaţa, când minerii pornesc la lucru, felinarele lor apar din toate părţile. Din sus, din jos, mai de pe la mijloc, dela stânga şi dela dreapta. In bezna grea care domneşte pretutindeni, până pe cele mai înalte creste, luminile par că plutesc în aer, într'o imensă gură de prăpastie. E ceva care ţine de haos. Uneori, când întunericul nu e atât de opac şi se zăresc în noapte siluetele masive ale munţilor, migraţiunea aceasta a luminilor se precizează, prinde contur. Se văd parcă pâlcurile de oameni cum trec de pe un munte pe altul, cum ocolesc prăpăstiile, cum coboară pe potecile înguste spre gura minei. Uneori se aud glasuri nedesluşite şi câte un bocanc se izbeşte de vreo stâncă rămasă neacoperită de zăpadă.

Spre ora şase, sgomotele acestea care păreau un început de viaţă, încetează complet şi o linişte grea, de moarte, apasă din nou peste întreg peisajul. Un cocoş care cântă vesteşte parcă miezul nopţii. De jur-împrejur domneşte un întunerec profund. La ora şase, noaptea începe din nou. Cele câteva sute de felinare care se clătinaseră pe munţi au fost înghiţite de gurile negre şi adânci ale minelor de aur. Ceva mai târziu, când de pe crestele înzăpezite răsare soarele, el găseşte satul pustiu, lipsit de oameni şi de viaţă, nemişcat, încremenit, ca într'o eternitate polară. Şi rămâne până spre seară când, de pe gurile minelor, oamenii vor ieşi galbeni, pământii, fiecare cu felinarul în mână.

Aşa sunt minerii, fiecare cu un felinar în mână. Din tot ce au la ei, atunci când pătrund în fundul pământului, plămâni, sănătate, vigoare în muşchi, nu se mai întorc afară decât cu felinarul. Iar atunci când coboară pentru odihna de veci, în ultima clipă tovarăşii le aruncă în groapă, peste cosciug, felinarul de o viaţă întreagă. Şi în gând le spun: noroc bun!

„Noroc bun" e salutul minerilor pe care îl spun oricui şi în orice împrejurare. Noroc bun şi în mână un felinar. După asta se deosebesc de ceilalţi oameni care muncesc afară, la lumina zilei. Fiecare muncă îşi are extenuările ei, sudoarea ei de sânge. Dar ceeace e deosebit în viaţa minerilor, tragică deosebire, e că munca lor trebue să se împlinească sub pământ, în întunerec adânc, prin galerii strâmte în care se târăsc ca nişte cârtiţe.

Afară răsare soarele, sosesc în piaţă căruţe cu alimente, un tren porneşte chiar în clipa aceasta din gară; aici nu se ştie nimic: e în fundul pământului. Afară poate să cadă o ploaie de primăvară, sau să se deslănţue o furtună, să vină puhoaiele şi să înnece câmpiile; aici nu se ştie nimic: e în fundul pământului.

E drept că nici afară nu se ştie nimic din ce se întâmplă aici când fac explozie magaziile de dinamită, când galeriile se surpă peste oameni, când atâtea dezastre au loc în întunerec. Nimic din ce se petrece aici nu poate să răzbată afară, prin stratul gros de pământ care desparte pe mineri de restul lumii.

Pe mare, un vapor tot se mai întâlneşte cu altul, o barcă de pescari tot mai zăreşte alta şi de pe o creastă de val oamenii îşi fac semn cu mâna. In fundurile adânci ale minelor, oamenii

1478.

orbăcăesc prin galerii strâmte, fiecare în văgăuna lui plină de întunerec, bătând cu ciocanul în stâncă, punând dinamită, înaintând tot mai adânc. Când se întâlnesc la o răscruce îşi strigă unul altuia noroc bun, şi din nou se apleacă peste daltă, sfredelind, înaintând, târîndu-se pe burtă pe sub stânci enorme, tot mai adânc în fundurile negre ale pământului.

Pe timp de iarnă, minerii dela mina statului, unde lucrul e reglementat, văd lumina zilei la ora trei după amiază. Ceilalţi, care lucrează în mine particulare sau pe cont propriu, n'o văd niciodată. Dintre aceştia sunt mulţi la Roşia-Montana. Ei lucrează minele „în dijmă", aşa cum ţăranii lipsiţi de pământ lucrau pământul proprietarului. Sunt oamenii cei mai săraci din sat şi proprietarii de mine le dau voie să pătrundă înăuntru şi să scoată minereu, oprindu-şi din zece măsuri, două. In alte părţi sunt ingineri, studiind în permanenţă terenul, prevenind pe cât se poate accidentele; în alte părţi sunt motoare, instalaţii electrice, vagonete; La Roşia-Montana, în minele de care a fost vorba, nu sunt decât oamenii în mână cu un ciocan şi o daltă. Niciun fel de instalaţie. O poartă de lemn la gura minei şi atât.

Incolo, mina sau *baia* cum îi spun oamenii, o hrubă adâncă, neagră, plină de văgăuni şi de prăpăstii din fundul cărora minereul este scos în cel mai fericit caz cu roaba, dacă nu cu sacul în spinare.

Oamenii pătrund înăuntrul acestor haotice scorburi, de pe tavanul cărora plouă cu stânci, neînarmaţi, nepreveniţi, neapăraţi de nimic. Sacul în spinare, felinarul în mână, „patronul" de dinamită în buzunar şi *băeşul* coboară la sute

de metri în pământ să caute aur. Aur? Aur! Dar ce fel de aur! Nici dracul n'ar fi putut să-l împrăștie și să-l ascundă mai bine.

In fundul pământului, după ce cobori o oră întreagă, mergi apoi printre bolovani, te strecori pe lângă o prăpastie, te târăști pe burtă vreo sută de metri, urci puțin, cobori din nou și iar strecurându-te printr'o gaură de șarpe, ajungi la aur. Adică la o stâncă printre ai cărei pori, la fiecare metru cub, se găsește risipit, de nu-l poți vedea cu ochiul liber, două fire de aur. Oamenii pun mâna pe ciocan pe daltă și pe dinamită și încep să sfărîme stânca.

După aceea trebue să facă drumul înapoi, cu sacul de minereu în spate, târîndu-se pe burtă, strecurându-se pe sub stânci, ținându-l uneori între dinți. Toate acestea în fundul pământului, în cel mai gros întunerec care o domnit vreodată pe lume. In timp ce toată mina se sgudue din temelii de bubuiturile dinamitei, năprasnică descărcare de sgomot, mai impresionantă decât un bombardament de artilerie.

Inainte de a intra în mină oamenii îngenunche și spun o lungă rugăciune. Ori de câte ori dau foc la fitilul dinamitei, scurt, pentru a face economie, se închină, strigă: Doamne ajută! și fug spăimântați să se ascundă în vreo scorbură apropiată. Când îi ajunge din urmă aerul deplasat cu violență de bubuitura exploziei, toate felinarele sunt stinse și în bezna grea care urmează, celelalte explozii se succed tot mai aproape, sfărâmându-ți inima.

Afară, pe pământul muntos al Roșiei-Montane, se înalță spre cer turlele a șapte biserici. Pe fiecare vârf de munte o cruce se profilează pe cer, și la toate răspântiile se înalță o troiță sau

un Christ de ipsos la picioarele căruia sunt cununi veștede de flori.

Viața din acest sat de pe vârful unor munți din Ardeal seamănă cu viața din satele de pescari de pe malul mării, din țările apusene și catolice. Aceeași religiozitate, candele aprinse la toate răspântiile, serbări și slujbe în cinstea sfintei Barbara, patroana minerilor. Aproape în fiecare casă sunt două ciocane încrucișate și deasupra o cruce. Minele toate sunt botezate cu nume de sfinți. La intrarea lor, o cruce enormă sau un Christ.

Ca și în satele de pescari, femeile au acelaș fel de a-și aștepta bărbații plecați undeva unde îi pândesc mari primejdii. In lipsa lor, satul e pustiu: o femeie sau un copil trec drumul și din fiecare amănunt se vede că sunt parcă pe malul unui ocean, în preajma unei realități nemuritoare de pe urma căreia în fiecare clipă se pot aștepta la o nenorocire.

Cot la cot cu catastrofa, față de care minerii n'au căpătat de o sută de ani niciun nou mijloc să o stăpânească sau să o evite, viața lor a rămas ca în veacurile trecute. In alte părți sunt mine străbătute de curent electric, oamenii coboară și sunt scoși afară cu ascensoarele, înăuntru sunt galerii în care pot merge drept în picioare, dinamita e aprinsă de departe prin contact electric și ventilatoarele scot fumul afară. Aici, după ce pe la ora zece a făcut explozie primul rând de dinamită, mina se umple de un fum gros, înnecăcios, în care oamenii rămân să lucreze până seara. Și seara, pentru a ieși afară se târăsc pe brânci prin galerii înguste de șobolani. Mineri ca la Roșia-Montana nu se mai află în nicio altă parte a lumii.

Intr'o iarnă de neuitat, din pricina peisajului exaltat acoperit de zăpezi imense și din pricina altor imensități și exaltări, interioare, mi-a fost dat să cunosc felul de a scoate aur și viața minerilor dela Roșia-Montana. E o localitate înconjurată de munți convulsionați, înnăuntru cărora oamenii sfredelesc fără încetare de două mii de ani, de pe vremea Romanilor. Azi, munții aceștia sunt ca niște bureți aproape, într'atât au fost de ciuruiți. Aur a mai rămas puțin. Și descendenții unui neam care timp de două mii de ani n'a făcut altceva, îl caută cu desnădejde, coborînd tot mai adânc în fundul pământului. Cu un felinar, cu un ciocan și un cartuș de dinamită. Isprava lor nu e mai prejos de a acelor oameni oceanici care coboară printre rechini în fundul mării, după perle, cu un singur cuțit în mână.

Am coborît pentru prima oară într'o mină de aur în ziua de 6 Februarie 1935, la șase dimineața. Când la două după amiază am ieșit, primul lucru pe care l-am făcut a fost să mă privesc într'o oglindă. Eram atât de plin de imaginele violente ale lumii în care pătrunsesem, eram atât de fulgerat pe dinăuntru de ele, încât îmi părea că am fost preschimbat, că nu se putea să mai am aceeași față ca până atunci. Se pare că lucrul acesta era atât de adevărat, încât în prima clipă am crezut că nu-i bună oglinda. In apele ei plutea un cap ciudat și verde, urcat la lumina zilei din străfunduri spăimântătoare.

In zilele care au urmat, coborînd mereu în mină, m'am obișnuit, și cred că fața îmi rămânea neschimbată. Dar înăuntru, o pojghiță de

creier cred că arăta ca pereții unei case după un bombardament de artilerie. Cu o violență asemănătoare ți se fac cunoscute realitățile minei, începând dela obrazul chinuit al oamenilor, până la bubuiturile exploziilor de dinamită.

In mijlocul celorlalte câteva zeci de mine particulare se află, pe o imensă întindere pe sub pământ, mina statului. Față de celelalte, e o mină modernă. Are o linie de vagonete și câteva galerii lungi, boltite. Cu mina aceasta mi-am început ucenicia, într'o dimineață la cinci, când de pe crestele munților și de prin crăpăturile lor adânci, au început să apară primele felinare.

Cam pe la mijlocul satului, mai jos de o biserică, mai sus de alta, se află o casă mare, dreptunghiulară, în fața căreia se înalță spre cer un șir de brazi înalți, acoperiți cu zăpadă în vremea aceea. Patru sute din luminile care se agită pe munți, se îndreaptă spre casa aceasta. E intrarea în mina statului.

Inăuntrul acestei case, în camera cea mai mare, cam cât o sală de restaurant, jos pe podea, se află un capac ca de pivniță. Il ridici, și dedesupt e mina statului. Oamenii coboară pe scări subțiri de lemn, așezate vertical, încât trebue să se țină de ele, tot timpul, cu mâna. In fiecare dimineață, cele patru sute de oameni, înșirați unul după altul, trebue să coboare în acest puț adânc, în zece minute. Și la ora două, după ce termină lucrul, pentru a ieși la lumina zilei, trebue să le urce din nou, drept în sus. Inchipuiți-vă această scară absolut verticală, pe care cei patru sute de oameni trebue să urce după o zi de muncă. Fiecare din ei urcă neîntrerupt, fără să se oprească o singură clipă, intercalat ca o za în lanțul celor patru sute. După o

zi de muncă istovitoare în fundul pământului, urcușul acesta satanic durează un sfert de ceas. E un lucru imposibil, de neimaginat. Cu toate acestea, minerii dela Roșia-Montana îl fac în fiecare zi. Nu pot să-mi închipui cum.

Doi kilometri mai jos, de această intrare, se deschide un drum orizontal pe care merg vagonetele. Intre acestea două, e un altul în diagonală, pe care pătrund inginerii și conducătorii.

In fiecare dimineață, casa cea mare, cu ziduri drepte, ca de cazarmă, se umple cu oameni. E o încăpere cu bănci pe lângă pereți, iar pe una din laturi, cu un fel de catedră ca de școală, pe care se află un crucifix. Minerii încep să sosească și să tropăe pe afară. De pe munți, luminile se scurg mereu în partea aceasta. La cinci și jumătate s'au adunat aproape toți. Fiecare cu felinarul lui de carbid, căruia îi mai dă apă și îi potrivește flacăra. Când apa a stat prea mult deschisă, flacăra țâșnește în sus, cu putere, ca o sondă incendiată. Minerul strânge cu putere șurubul. Carbidul i se pune la socoteală.

Patru sute de flăcări pâlpâe în odaia aceasta mare cu scândurile acoperite cu straturi vechi de noroi. Patru sute de oameni. E o tăcere prea mare pentru atât de multă lume. Nu se vorbește. Fiecare tăcut, cu felinarul lui, pe gânduri.

Sunt oameni cu fețe mari, osoase, cu părul năclăit de pământ, cu mustățile țepoase și aspre. Imbrăcămintea le e scorțoasă, cu petice groase în coate și în genunchi. Bocancii uscați, arși de apa prin care merg în fundul pământului. Și mâinile le sunt arse, tăbăcite, cu crăpături adânci pline de pământ. Sunt unii din alte sate, de peste munți, și pentru a ajunge aici la timp se scoală în fiecare dimineață la ora patru sau

chiar la trei. Fac mai bine de două ore pe drum, trecând crestele înalte pline de beznă. Acum au ajuns toţi. Pe munţi nu se mai vede nicio lumină rătăcitoare. Cu cât ceasul din perete, de deasupra catedrei, se apropie de şase, ei părăsesc băncile de pe lângă pereţi şi, în mijlocul camerei, încep să se adune unul lângă altul, să se strângă în turmă.

Bate afară un clopot şi începe apelul. Ianuş Niculae. Este, răspunde cel strigat. Ştefan Vârj. Este.

Pentru mulţi dintre ei, după „noroc bun", aceasta e a doua vorbă pe care o spun astăzi. Pe urmă începe rugăciunea. Cei patru sute de oameni îngenunchiază. Astăzi rugăciunea o spune primarul satului care lucrează şi el în mină, şef de echipă. E un om gras, cu mustăţi mari şi poartă la pălărie, în locul panglicei, fitil de dat foc la dinamită. Rugăciunea e lungă, ţine aproape cinci minute. Minerii îşi pun mâinile lor aspre de muncă, una în alta, cu un gest de evlavie copilărească. Pe urmă se pregătesc să intre în mină. Câte unul îşi potriveşte mai bine în buzunar o sticlă cu lapte.

Conducătorul care a citit apelul, deschide o magazie şi împarte la o duzină de oameni ziare vechi. Ziarele vechi sunt un material necesar pentru exploatarea minei, ca dinamita sau carbidul şi, cântărite cu cântarul, sunt ţinute în magazie. Atunci când se dă foc dinamitei oamenii răsucesc o bucată de ziar şi, aprinzând-o la flacăra felinarului, o pun la capătul fitilului. Este categoric interzis să se dea foc direct cu felinarul. S'a întâmplat de multe ori ca, în contactul cu fitilul, flacăra felinarului să se stingă,

iar minerul, rămas în întunerec, n'a mai putut fugi și a fost prins de explozia dinamitei.

Prima echipă de mineri trece în camera unde e gura puțului. Când capacul e deschis, din puțul pe care îl credeam pustiu, țâșnesc afară doi oameni. Sunt paznicii care peste noapte au fost închiși în mină. Galbeni-verzui, ei vin dimineața aici și așteaptă sub capac să li se dea drumul. In locul lor încep să coboare echipele, pe rând. Oamenii își mai potrivesc sticla cu lapte și își dau drumul pe gura puțului, luminându-și-l fiecare cu felinarul.

Ultima echipă, ultimul om. Lumina din puț se duce tot mai la fund, dispare complet. Atunci capacul greu se închide peste ei și zăvoarele sunt trase. Pe pământ n'a mai rămas nimeni.

LA IMPĂRĂȚIE

Capacul s'a închis peste ultimul om. Sala cu crucifix a rămas goală. E rândul nostru să intrăm în mină. Mario, spune inginerul, pregătește și pentru dumnealui un felinar. Femeia îl umple cu carbid, toarnă apă și dă foc. E un felinar de inginer, al cărui reflector de aramă avea sămi frigă în nenumărate rânduri mâinile.

Afară, întunerecul stărue compact. Se ghicesc totuși siluetele masive ale munților apropiați. Coborînd o movilă de pământ, ne strecurăm pe o potecă îngustă. Intrarea la care ajungem seamănă cu aceea a unui bordei. Numai ușa e din scânduri grozav de groase și încuiate cu o broască a cărei cheie enormă are un sfert de metru lungime. Un băiat vine cu ea să ne deschidă. In urmă, ușa e încuiată din nou. Când vrei să ieși, tragi de o sârmă care merge până aproape de birou, într'un copac unde se află un clopot. Nu e singura și nici cea mai veche dintre instalațiile primitive ale minerilor din Roșia-Montana. Uneori clopotul se înțepenește și trebue să tragi atât de tare încât se sgâlțâe și copacul.

Dar n'ai timp să te gândești mai mult sau să ironizezi aceste amănunte. In câteva minute „Impărăția" începe să te uluiască și peste o oră te afli în plin haos.

Impărăția e mina statului, și a rămas până azi cu numele acesta, căpătat pe vremea când

era a Austro-Ungariei. Mai înainte a fost a Romanilor. Şi mai înainte a Dacilor. Şi mai înainte... E veche, de mii de ani şi haotică, Impărăţia! Nici cea mai bogată imaginaţie nu şi-ar putea închipui ce au făcut oamenii aici, în decursul celor câteva mii de ani de când au început să scoată aur. Sunt cele mai vechi mine din Europa. Inaintea Dacilor au fost Agatyrşii. Şi înaintea lor, alţii. Căutători de aur cu toţii. Romanii au venit în Dacia, atraşi de faima acestor mine. Urmele exploatării lor au rămas intacte, absolut intacte. Galerii drepte, simetrice, săpate cu ciocanul şi cu dalta, centimetru cu centimetru.

Cu totul altceva a fost atunci când s'a descoperit dinamita. Aceasta a rupt neregulat, a făcut hrube şi crăpături adânci, un labirint întortochiat şi colţuros cum nimeni nu-şi poate închipui că există. Din prima dimineaţă în care am intrat în mină cunosc tot haosul ei, într'o iniţiere neaşteptată şi plină de neprevăzut.

Cu felinarul în mână înaintăm. E la început o galerie de câteva sute de metri, boltită. Mergem pe scânduri înşirate una după alta, prin noroiul galben de pe jos. Miroase a mucegai, a umezeală, a lemne putrezite. Pe urmă nu mai miroase a nimic. Ne-am obişnuit.

Cândva, galeria boltită se termină şi încep pereţii naturali, de piatră. Călcăm acuma deadreptul pe stânca, uneori goală, alteori acoperită cu pământ. Peste altă sută de metri, se termină şi galeria aceasta. Şi începe haosul.

Coborîm o scară de lemn, verticală. Când ajungem jos, facem câţiva paşi şi o nouă galerie porneşte oblic, spre fundul pământului. Coborîm pe un drum neregulat, din stâncă în stâncă, în-

ţepenind piciorul. Din nou ajungem jos, mergem orizontal un fragment de galerie, cotim la dreapta odată, şi din nou începem să coborîm printre stânci, când aplecaţi să nu ne lovim la cap, când având deasupra noastră un gol de zece metri. Ridicăm felinarul şi căutăm să vedem în sus, până la tavan. Deasupra, între pereţii prăpăstioşi şi abrupţi, sunt prinse lemne groase peste care s'au făcut poduri. Pe acolo s'aŭ căţărat oamenii după aur în veacul trecut.

Mergem mai departe. Trecem printr'o galerie romană. E dreaptă, cu pereţii regulaţi ca a unui coridor. Urmele de ciocan care se văd pe stâncă sunt de acum două mii de ani. La capul acestei galerii, din nou începe haosul. O galerie porneşte în jos, alta pleacă la stânga. Pe oricare din ele ai porni, e sigur că peste câteva zeci de metri nenumărate galerii se vor desface în toate părţile, în sus, în jos, la dreapta, la stânga. Cum mergi uneori între pereţi regulaţi, crezi că nimic nu se mai poate întâmpla. Exact în clipa aceea, se deschide în tavan, deasupra capului, o gaură mică, de pod. Dacă te ridici şi te strecori prin ea, un drum urcă oblic până la o galerie romană, în dreapta căreia se află o prăpastie căreia nu-i poţi zări fundul.

Mine ca la Roşia-Montana, neregulate, haotice, pline de văgăuni şi de sute de scorburi, nu mai sunt nicăieri, în toată lumea. Cele mai faimoase mine nu pot oferi decât un spectacol banal pe lângă Impărăţie. Acolo, pe măsură ce se înaintează, galeriile sunt zidite, niciodată nu va putea fi văzut altceva decât un nesfârşit gang subteran. Aici, stânca a fost tare şi totul a rămas după cum a rupt ciocanul şi dinamita. Sute de galerii se întretae, pornesc şi se afundă în

toate părţile şi nimeni nu le mai ştie socoteala. Pe dedesuptul, în măruntaiele câtorva munţi. Sute de kilometri pătraţi.

După ce tot coborîm dintr'o galerie în alta, ajungem jos, la „orizont". O reţea de galerii, perfect orizontale, străbate toată mina. Pe unele din ele, şine de vagonet. Aici ajung întâi oamenii şi se răspândesc apoi în toate părţile minei. Iată scara pe care au coborît deadreptul dela suprafaţă, în câteva minute, în timp ce noi am ocolit jumătate de oră pe galeriile oblice şi întortochiate. Pornim pe urma lor, spre „fronturile" de muncă.

Primul front de muncă: *Ţarina*. După câteva sute de metri pe galeria orizontală, începem să urcăm, să ocolim, să ne strecurăm printre stânci. Şi toate acestea, în faţă şi în spate, cuprinşi de cel mai profund întunerec. Fiecare îşi luminează cu felinarul, atât cât să pună piciorul. Incolo, beznă grea, compactă. Intunerecul se risipeşte o clipă, cât trecem, şi pe urmă începe să domnească din nou. In drum, zărim ca într'un vis, pereţi de stâncă, întunecaţi, străbătuţi de dungi şi de crăpături, ziduri naturale şi masive de cavernă. Intr'o văgăună plină de umezeală, dăm peste un trunchi de copac, acoperit cu un fel de rugină. E un lemn de pin, de pe vremea Romanilor. A servit drept scară, el singur. Treptele sunt crestate în trunchiul lui, din loc în loc, cât să pui piciorul.

Agăţăm felinarele de stâncă şi începem să ne urcăm printre doi pereţi, ajutându-ne cu mâinile, cu bocancii, cu genunchii şi cu spinarea. Ajungem deasupra asudaţi şi gâfâind. Dar ne-am apropiat de Ţarina. Undeva, de după pereţi, se aud ciocanele. Sgomot surd, înfundat, cu toate

că de fier pe fier, de ciocan pe daltă. Când suntem aproape de el, de deasupra, dintr'o scorbură, încep să se rostogolească bolovani. Ne lipim de perete. Inginerul strigă. Avalanșa de bolovani încetează. Din întunerec se desprinde lumina unui felinar, un om se apropie. „Noroc bun". E un om cu mustățile mari, țepoase, cu un ochi stricat, acoperit pe jumătate de albeață. De după pereții stâncii, ritmul ciocanelor se aude mereu. Urcăm pe povârnișul de bolovani. Sus de tot, într'o văgăună abia începută în peretele drept, câțiva oameni cu genunchii adunați la gură, stau închirciți și bat cu ciocanul. Noroc bun. Fiecare își are felinarul în dreptul lui, prins cu cârligul de stâncă. Inghemuiți, bat mereu cu ciocanul, să facă loc dinamitei.

Ne strecurăm pe lângă ei într'o galerie care de data asta coboară. Coborîm, o luăm la stânga, mergem puțin orizontal, la dreapta, coborîm iarăși și dăm de alți oameni aplecați peste daltă. Dela aceștia ne târîm aproape pe burtă pe sub o stâncă enormă care apasă asupra noastră, scăpăm într'o galerie al cărei tavan se înalță, ai cărei pereți se lărgesc dintrodată încât ne aflăm parcă în interiorul unei imense catedrale. Aceeași beznă grea, compactă. Desfac de tot șurubul care regulează apa la carbid și flacăra țâșnește albastră, cu violență. Incerc să văd tavanul. Parcă îl zăresc, parcă ceea ce mi se pare a fi stâncă de deasupra, nu e în realitate decât valul de întunerec, pe care lumina nu-l mai poate risipi. Mai multă apă la carbid și felinarul se răsucește, reflectorul îmi vine peste mâini și mi le frige. Și tot nu pot să știu dacă am văzut tavanul.

Acest haotic interior de catedrală nu e natu-

ral, a fost săpat de oameni centimetru cu centimetru. Se mai zăresc pe pereți urmele schelelor cu care s'au cățărat după aur. O vână de aur. Oamenii îi iau urma și n'o mai lasă, merg după ea în sus sau în jos, până în inima pământului. Deasupra, la vreo zece metri, într'unul din pereți e o gaură. O altă galerie, inabordabilă acum. Un om a pornit de acolo și cine știe unde a ajuns. Noi o luăm pe aici pe jos, printre pereți, și din nou ajungem în galerii strâmte care se desfac una din alta la fiecare zece metri. Ne apropiem de alți oameni lucrând cu ciocanul. Drumul e plin cu bolovani enormi și ne strecurăm printre ei cu greutate. Pe urmă urcăm o pantă, ocolim un perete gros de stâncă și ne aflăm în spatele oamenilor cari lucrează. Fiecare trebue să facă până la ora zece câte trei găuri adânci de jumătate de metru, în fundul cărora se va vârî dinamita. Adunați sub stânci, bat mereu cu ciocanul, înaintează centimetru cu centimetru.

Mai departe, prin alte galerii. Din câte o văgăună întunecoasă un om iese cu o roabă plină de minereu, leoarcă de sudoare, gâfâind ca o locomotivă. E o muncă grea, cumplită: oameni de carne și de sânge vârîți într'un munte de piatră, sfredelindu-l, făcându-și loc în el ca niște cârtițe.

Ajungem din nou la orizontul principal, la galeriile cu linii de vagonete. Pornim pe linia lor spre alt front de muncă, spre *Mișcolț*. Felinarul e greu în mână și mergem din traversă în traversă, timp mult, nesfârșit. Ce straniu mi se pare când inginerul spune că e ora opt și jumătate. Sunt aici parcă de o veșnicie. Și iar nu

se mai aude decât ritmul bocancilor noştri pe traverse. Galeria e lungă şi netedă ca un tub de ciment. Cândva, în fund de tot se zăresc agitându-se câteva felinare şi se aude uruind. Soseşte un tren de vagonete. Ne lipim de perete şi lăsăm să treacă garnitura trasă de un motor Diesel. Vagonetele trec greoaie, pline cu minereu umed, murdar.

Şi iar pornim prin galeria nesfârşită. Felinarele îşi pâlpâe flacăra pe pereţi. Imagini răzleţe şi stranii se prind de retină. In şanţul de lângă linie, plin cu apă de culoarea ruginii, o cracă de brad mineralizată. Undeva unde galeria se lărgeşte şi se află în peretele ei o uşă de lemn încuiată, magazia cu dinamită, inginerul priveşte cu atenţie o piatră pe care se află o bucată de humă cu un semn ciudat deasupra. Inginerul netezeşte huma, strică semnul cu ciocanul. E un control al paznicilor de noapte. In vreo cincizeci de puncte principale se află câte o bucată de humă mereu moale, pe care paznicii trebue să pună o ştampilă, semn că au trecut. Dimineaţa, punctele acestea sunt controlate, huma e netezită, pregătind-o pentru ştampilele din noaptea următoare.

Din nou galeria cu linii de vagonet, şi undeva în perete o boltă imensă, pietruită, cimentată, în care se află o instalaţie de ascensor. Aici aflu un lucru uluitor. Tot haosul pe care îl văzusem până acum nu era decât parterul minei, partea cea mai apropiată de suprafaţa pământului.

Mai sunt încă trei etaje în adâncime, mai la fund. Incă trei rânduri de galerii orizontale, fiecare cu şinele lor de vagonet, fiecare cu găurile şi văgăunele lor. Aici eram la suprafaţă de tot. Deabia de acum înainte aveam să intrăm în fun-

dul pământului. Motorul ascensorului e pus în mişcare, ne suim pe platformă şi începem să coborîm. Un puţ adânc, nesfârşit. Felinarele luminează pereţii. Se zăresc scările pe care oamenii urcă şi coboară cu piciorul. Ascensorul serveşte numai pentru tras vagonetele cu minereu. Coborîm, coborîm, la ultimul etaj, în cel mai depărtat fund al minei.

O baltă cu apă ruginie în care e vârît capul unui sorb.

Motoarele pun în mişcare pompele de două ori pe zi, dar apa tot se adună aici, pe fund. Uruit de fier. De pe galerii oamenii aduc vagonetele pline la ascensor. Galeriile sunt mai strâmte, pline cu noroi şi pereţii te apasă, te înnăbuşe. Sus parcă ar fi fost un castel. Aici mergem ghemuiţi, ne întâlnim cu câte un vagonet şi trebue să căutăm loc unde să ne putem încrucişa. Ne lipim de perete, alături de linie şi bocancul alunecă în noroi până la glesnă.

Oamenii cari lucrează aici sunt şi ei plini de noroi pe mâini, pe haine, pe obraz. Munca e mai grea, mai înfundată, galeriile te strâng din toate părţile. Şi aerul de afară ajunge aici mai greu. Se simte că e în fund de tot. Iată o galerie sprijinită cu lemne care s'au prăbuşit: e părăsită acum, plină cu noroi. O alta, strâmtă de tot, duce la câţiva oameni care în fund bat cu ciocanul. Noroc bun. Se opresc o clipă, privesc, răspund şi pe urmă din nou se apleacă peste ciocan.

Dintr'o groapă de alături, câţiva scot bolovani de minereu, mari, grei, aşa cum i-a rupt dinamita. Felinarul agăţat de un colţ de stâncă, luminează groapa. Mâinile lor, aspre, groase, cu porii plini de praf de piatră, par ele însile o bu-

cată de stâncă. Şi ascensorul ne urcă din nou la suprafaţă. In dreptul fiecărui etaj sunt alte galerii, alte gropi, alţi oameni care bat cu ciocanul, în scorburi în care ajungi târîndu-te pe burtă. In dreptul fiecărui etaj ne oprim, pornim pe o galerie, pe alta, ne întâlnim cu oameni, spunem noroc bun, mai dăm puţină apă la carbidul din felinar, ne strecurăm pe lângă vagonetele care ne strivesc aproape, ajungem la o scară, urcăm, pornim pe o galerie strâmtă, coborîm, dăm de oameni bătând cu ciocanul, noroc bun, mergem mai departe, urcăm din nou o scară, trecem pe lângă o groapă, în fund se aud bătând ciocane, noroc bun le spunem în minte, mergem, mergem, cu felinarul în mână, se zăresc alte felinare, noroc bun, noroc bun, din nou apă la carbid, flacăra ţâşneşte albastră, de pe o galerie un băiat tânăr împinge un vagonet, în spatele lui e întunerec, în faţă întunerec, întunerec negru, compact, încă puţină apă la carbid, galeriile sunt strâmte, te apasă, din nou oameni care bat cu ciocanul, din nou noroc bun şi toate astea aici, un kilometru mai în fund, un kilometru mai sus, peste tot acelaş lucru, în toate părţile, în toată haotica Impărăţie...

— Oouoo puşcaa, oouoo puşcaa... vine dintr'o galerie laterală ecoul straniu al acestui strigăt. Oouoo puşcaa...

Inginerul scoate ceasul, priveşte. Dau foc la dinamită, spune el. Oouoo puşcaa... hăue toate galeriile. Câte măi? strigă inginerul.

— Oouoo puşcaa, zece domnule inginer, oouoo puşcaa... Şi în clipa următoare, încep bubuiturile. Ceva trosneşte năpraznic, pârîe, sare în aer, bubue formidabil. Pereţii galeriilor se sgâlţâe,

tremură, de pe tavan se desprind fire mici de nisip. Una, două, trei, urmează exploziile una după alta. Patru, cinci, şase, şapte... câteva clipe trec şi nu se mai aude nimic, aşteptăm, aşteptăm şi deodată, când parcă eram cei mai puţin pregătiţi, explozia izbucneşte, scurt, violent, năpraznic. Opt numărăm noi în gând, în timp ce urechile ne ţiue. nouă, zece.

— S'a terminat, spune inginerul, putem merge. Dar când să ieşim din văgăuna în care ne ascunsesem: oouoo, puşcaa se aude din nou, oouoo puşcaa, şasee... oouoo, puşcaa... Trei oameni sosesc în fugă gâfâind şi se reped în ascunzătoare, alături de noi. De data asta exploziile sunt foarte aproape. Aşteptăm încruntaţi, încordaţi, până ce se termină.

E ora zece şi cele câteva sute de oameni care au intrat dimineaţă, dau foc acum. Fiecare la câte trei găuri cu dinamită. E ora exploziilor. O răpăială şi un trosnet general. Dela un capăt la altul, mina e sguduită cu violenţă din temelii. Sute de metri cubi de piatră sar în aer. După fiecare bubuitură galeriile hăue multă vreme. Uneori izbucnesc câte treizeci deodată, ca un bombardament de artilerie. Pereţii de piatră se clatină, trepidează, sdruncinaţi până în măruntaie. Haosul minei, destul de mare şi altminteri, creşte, se intensifică.

Ne întoarcem spre Mişcolţ, unde exploziile au încetat o clipă. Se fac pregătiri pentru altele. Supraveghetorii de echipă vin şi măsoară găurile. Fiecare trebue să aibă jumătate de metru pentru ca dinamita să rupă cât mai mult. E greu de găurit jumătate de metru în stânca tare, şi pe când bat cu ciocanele, oamenii se întrerup, mereu şi mai măsoară cât au făcut. Uneori, înain-

te de a se da foc la dinamită — soseşte inginerul şi dacă găseşte gaura prea scurtă e scandal. Deaceea, supraveghetorii au grijă. Cum au început la şase dimineaţa, până la zece fiecare om şi-a terminat partea lui de trei găuri. Şi atunci în toată mina pornesc exploziile.

Inainte de a începe, oamenii care le pregătesc, chiar dacă sunt mineri bătrâni, sunt cuprinşi de emoţie şi nelinişte. La Roşia-Montana, au murit destui oameni în fundul minei, pe când dădeau foc dinamitei. Minerii o privesc cu teamă.

Dinamita, acest material care e în stare să arunce munţii în aer, nu e un lucru tare la pipăit. E dimpotrivă un fel de pastă moale ca marmelada sau ca untul. Fără niciun pericol poţi să te joci cu ea în mână, să o frămânţi ca pe o cocă. Teribila dinamită! Dar pe cât e de moale şi de maleabilă, pe atât e în stare să sfărâme şi stâncile şi oasele când are înăuntru o capsă căreia i se dă foc. Fără capsă, arde încet, încât poţi s'o ţii în palmă. Cu capsă, sfărâmă tot ce atinge.

Am stat la nenumărate dări de foc, până în ultima clipă. Oamenii ştiu mai dinainte adăpostul în care au să se retragă. Şi, în timp ce unul, pentru a preveni pe ceilalţi mineri să nu se apropie, strigă în toate părţile numărul de explozii care au să urmeze, ceilalţi taie fitilul, îl bagă în cartuş, cartuşul în dinamită, dinamita cu multă grijă în gaură. Dacă au lucrat patru oameni într'o văgăună, douăsprezece capete de fitil negru aşteaptă.

— Oouoo puşcaa, douăsprezece... oouoo puşcaa... strigă din răsputeri minerul din gura văgăunei. Oamenii care voiau să vină în partea aceasta se opresc, se adăpostesc în vreo galerie

și așteaptă până ce se termină cele douăsprezece explozii anunțate.

Minerii din văgăună se mai asigură încă odată că au liberă ieșirea. Își pregătesc lămpile la îndemână. Scot din buzunar hârtia. Cei mai mulți fac cruce și spun: doamne ajută! Dela flacăra felinarului aprind hârtia și cu ea dau foc fitilului. Acesta începe să ardă repede, repede, cu sclipiri violente. Minerii fug gâfâind unul după altul, aleargă prin galerii și deabia au timp să se arunce în ascunzătoare, că și încep bubuiturile. Stâncile sunt sfărîmate, aruncate în aer, se izbesc de pereții galeriilor, se sfărîmă, e un vacarm și un trosnet îngrozitor.

Câteodată minerii numără până la zece din cele douăsprezece focuri pe care le-au pus și zadarnic așteaptă să le audă și pe ultimele două. Trec clipe grele, bubuiturile nu se mai aud. Inseamnă că s'a întâmplat ceva. Unul din mineri pornește să le cerceteze, să le reaprindă. Și tocmai când își apleacă felinarul spre ele să le vadă ce s'a întâmplat, dinamita exploadează. Totul în fundul pământului, pe întunerec, în galerii strâmte, apăsătoare. Oamenii povestesc întâmplarea acelui miner care, după ce a dat foc la șase cartușe, a tot fugit prin galerii și nu se știe cum a făcut că s'a răsucit în loc și s'a întors tot în văgăuna pe care o părăsise, rezemându-se cu spatele de peretele care peste o clipă a sărit în aer.

Sunt destul de stropite cu sânge stâncile din fundul minelor de aur.

Undeva într'o grotă se făceau preparativele din urmă pentru dat foc dinamitei. Erau cincisprezece găuri. Oouoo puşcaa, cincisprezeceee... oouoo puşcaa...

Primarul satului, gros, nădușit, se scotocea prin buzunare după hârtie de jurnal. Fitilul, îl purta la pălărie, făcut colac în jurul calotei. Să vadă domnu numai cum arde fitilu, zice el, și taie o bucată căreia îi dă foc, aşa în vânt. Frumos arde! Flacăra aleargă înăuntrul lui ca într'un tub, și când ajunge la capul celălalt țâșnește afară, cu violență. Când acolo e dinamita...

Cinci oameni o înfășoară cu grijă și o vâră în găuri, până în fund. Capetele negre ale fitilului au rămas afară, așteptând. Mai strigă mă, face primarul cu vocea lui răgușită și groasă ca un fund de butoi în care a stat multă vreme vin. Oouoo pușca... Primarul satului e aici, în mină, supraveghetor. Spre deosebire de ceilalți mineri are o basma mare, roșie, cu care își şterge sudoarea de pe frunte. Scoate dela brâu, dintre cârpe, un ceas enorm, atât de mare cât palma lui lată și groasă. Dăm foc domnule inginer. Să rămânem până la ultima clipă în care se poate sta, propun eu, fascinat de catastrofa pe care cu propria lor mână au s'o deslănțue oamenii.

Vreo doi au plecat. S'a făcut deodată mai în-

tunerec. A plecat și primarul. Pe galerii nu se mai aude oouoo pușcaa... Rezemat de perete privesc oamenii care au să dea foc. Gesturile lor au devenit deodată nefirești, parcă îi stânjenește ceva. Fruntea începe să mă strângă. Sunt apăsătoare toate preparativele acestea. Oamenii răsucesc hârtia, o apropie de flacăra felinarului. Doamne ajută! strigă unul dintre ei tare de tot. Și ceilalți își fac cruce cu mâinile lor de piatră. Fitilurile au început să ardă, sclipitor, ca un joc de artificii. Oamenii își iau felinarele și se strecoară afară. Privesc în fugă grota, pereții de piatră care au să sară în aer. Peste un minut, peste cincizeci de secunde... Să mergem, spune inginerul, nu mai avem ce căuta aici.

In galerie, dăm peste primar, gros ca un urs. Peste vreo douăzeci de metri se desface în perete o grotă. Să rămânem aici propun eu. Rămânem, nu-i prea aproape? întreabă inginerul. Nu-i aproape pe naiba, nu vă fie teamă! No, că mai sunt oameni, mormăe primarul cu vocea lui groasă. In fundul grotei, se zăresc câteva felinare, oamenii culcați pe după stânci să se odihnească.

Cum rămăsesem afară, inginerul mă trage înăuntru, în grotă. Mi se păru puțin exagerată această precauțiune. Dar în clipa următoare, prin galerie a trecut un tren năpraznic, vagoanele s'au prăbușit unul după altul, cu sgomot fantastic, îngrozitor. Era aerul deplasat de primele explozii. Dar trecea cu atâta violență, încât părea o masă compactă, un corp tare, metalic. Până în fundul grotei toate felinarele s'au stins dintrodată. Și celelalte explozii, trosnete și bubuituri năpraznice, le-am ascultat învăluiți de întunerecul fundurilor de pământ. Toată mina, întregul

munte de granit se sguduja, vibra grav şi profund, haotic.

Prin galerii, năpraznicele trenuri accelerate alergau, se ciocneau, deraiau. Stâncile svârlite cu violenţă se izbeau de pereţi, bufneau, se sfărâmau ca nişte capete fragile de oameni. Şi totul, în întunerec dens, de smoală.

După câteva minute abia, vacarmul s'a potolit, sgomotul a început să se subţie şi liniştea s'a aşezat în straturi prin întunerecul care ne despărţea pe unii de alţii. Atunci, în fund au început să scapere chibrituri şi felinarele s'au aprins unul dela altul. Flacăra a ţâşnit în aer, albastră, împrăştiind tenebrele. Şi am putut vedea că pe obrajii şi în privirile noastre, cataclismul prin care trecusem, lăsase urme.

Nimeni n'are voie să se apropie de grota în care au avut loc exploziile. Intoarcerea la locul dezastrului se face cu multă atenţie. Nu pentrucă ar mai fi vreun pericol, ci pentrucă printre stâncile sfărâmate se pot găsi bucăţi de aur. Un infinit număr de măsuri sunt luate, ca aurul să nu poată fi furat.

Nimeni n'are voie să se întoarcă. Timp de o oră, până ce se mai răspândeşte fumul de dinamită, oamenii rămân pe loc în grota în care s'au adăpostit. Intinşi pe jos, îşi odihnesc oasele de munca grea de până atunci. Unii scot din traistă o bucată de pâine şi o sticlă cu lapte. Nu toţi scot sticle cu lapte.

Câteva zile mai târziu, mă aflam într'o mină particulară. In minele particulare munca e de zece ori mai grea, de zece ori mai plătită cu sudoare de sânge. După explozie, înghemuiţi sub o stâncă enormă care apăsa asupra noastră, oamenii au început să mănânce. Unul rodea o

coajă de pâine și bea dintr'o sticlă un lichid incolor, tulbure, care părea să fie țuică. Bea cu poftă și din cale afară de multă. Mă uitam la el și așteptăm din clipă în clipă să-l aud cântând. Dar omul a băut toată sticla și n'a cântat, ci a rămas mai departe calm și trist, cu mâinile murdare de praf de piatră.

In sticlă avusese zeamă de castraveți, hrana lui de fiecare zi, după ce a sfredelit, cu dalta și cu ciocanul, un metru și jumătate în stânca tare de riolită. Zeamă de castraveți, bucăți de mămăligă, coji de pâine uscată și fum negru de dinamită, iată hrana căutătorilor de aur din Munții Apuseni. Aceasta, și alte câteva lucruri, explică îndeajuns dece acestor mineri le e absolut imposibil să nu fure aur, atunci când mâinile lor obosite și însângerate îl descoperă în fundul pământului, între crăpăturile stâncilor plesnite de dinamită.

Dar nimeni n'are voie să se întoarcă acolo. Desghiocat dintre stânci, aurul așteaptă jos, materie de preț, împroșcată printre pietre, ca niște creieri de om în urma unei catastrofe de cale ferată. Aurul așteaptă. Intr'un târziu, oamenii se îndreaptă spre el, numai oamenii de încredere, în frunte cu inginerul, cu conducătorul și cu supraveghetorii. In grotă fumul s'a mai răspândit, dar miroase încă destul de puternic a dinamită.

Oamenii își luminează fiecare cu felinarul și încep să caute. Aurul e prins pe câte o bucată de stâncă, fire subțiri, nestrălucitoare, de o culoare sumbră. In schimb, *pirita* strălucește să-ți iai ochii. Trebue să te înveți să deosebești aurul. Intre crăpăturile unei bucăți de piatră ceva strălucește și îți încântă privirea. Dar nu-i aur.

Altădată, aurul e pulbere, de nevăzut cu ochii

liberi. Dar oamenii cunosc piatra pe dinafară și o pun în cutie. Cutiile în care se strâng cele mai prețioase bucăți de piatră după explozie par thermosuri enorme. Când sunt pline, capacul e închis și sigilat cu ceară. Conducătorul pune o ștampilă. Inginerul are și el altă ștampilă pe care o pune pe un al doilea sigiliu.

Acesta e un principiu de cea mai mare importanță în controlul minei, în ce privește furtul de aur. El se reazemă pe cunoașterea caracterului omenesc. In tot cuprinsul minei, niciodată un om nu e singur, ci pretutindeni sunt cel puțin doi. Doi oameni, înainte de a participa la un fapt interzis, se vor teme ca, dușmănindu-se vreodată, unul din ei să nu denunțe. De aceea, nici nu se concepe că un om ar putea merge singur, prin mină, de capul lui. Intotdeauna, pentru cel mai neînsemnat lucru, trebue să fie doi. Chiar oamenii, pentru a nu da loc la bănuieli, refuză să meargă neînsoțiți. Odată inginerul a trimis pe unul să arunce în vagonet o bucată de minereu, fără importanță, în care se găsea poate a mia parte dintr'un gram de aur. Aceasta nu l-a împiedicat, atunci când a pornit la drum, să-și ia un tovarăș. Altădată, pe o galerie boltită, la kilometri întregi de orice punct cu aur, am întâlnit un miner singur. Ce cauți aici singur? l-a întrebat inginerul cu o voce cavernoasă. Iar către mine: n'au voie, n'au voie pentru nimic în lume să meargă singuri prin mină.

Numai cei care merg la privată, rămân înăuntru singuri. Dar aceștia sunt semnalați, mai ales dacă au pornit într'acolo dintr'un loc în care se știe că e aur, și la suprafață li se face percheziție la piele.

Inginerul apropie felinarul de punctul unde a

avut loc explozia și cercetează filonul. Intre crăpăturile a două stânci enorme, o dungă subțire: aurul. Cu ciocanul, e râcâit și mai curg câteva grăunțe care sunt și ele închise în cutie și sigilate. Acum e rândul minerilor să vină, să îngenunche sub stâncă și să bată din nou găuri, pentru alt rând de dinamită. Dar nu sunt lăsați de capul lor, singuri cu filonul. Cât ține dunga de minereu prețios, filonul e *stropit*. Conducătorul are în buzunar o sticlă cu o soluție chimică și stropește stânca în toate punctele unde se află aur. Piatra capătă o culoare spălăcită și suspectă, ca o rozeolă de sifilitic. Minerul când își ia în primire *ortul* lui cercetează ca toate punctele să fie stropite și îi cere conducătorului să mai dea cu *farbă* prin unele părți pe care el le socotește că nu-s deajuns de însemnate. Pentru a nu avea discuții mai pe urmă.

Astfel stropit, nimeni nu se mai poate atinge de filon. Oamenii pun mâna pe daltă și pe ciocan și încep să sape alăturea, în stânca seacă. Atunci când în stâncă se zăresc stufe de aur, punctul acela e acoperit cu ceară pe care mai marii minei pun ștampila lor, fiecare din ele cu un semn deosebit. Și oamenii bat cu ciocanul în stâncă și au grijă să nu strice cumva vreunul din semne. Bat mereu cu ciocanul, tot mai adânc, tot mai amarnic în piatra stearpă iar punctele cu aur îi seacă la inimă. In timpul acesta supraveghetorii vizitează alte grote, unde au avut loc explozii, și unde oamenii s'au ținut deoparte, așteptând.

După ce aceștia strâng aurul și stropesc filonul, și aici încep să se audă ciocanele, mereu, ore întregi. Când fiecare om și-a terminat cele trei găuri subțiri și lungi de câte o jumătate de me-

tru, supraveghetorii sosesc din nou, își apropie felinarele de stâncă și examinează cu atenție filonul, dacă semnele n'au fost stricate. Numai după aceea se pune dinamită, se dă foc și din nou se adună aurul, e închis în cutii și sigilat cu două ștampile.

Dar sunt apoi vagoane întregi de minereu din care abia la o mie de kilograme se poate scoate un gram de aur. Acesta va merge afară, la șteampuri, să fie sfărîmat. Sunt stânci mari, dar coapte de explozie și oamenii le desfac cu ciocanul. Sunt bucăți mici de piatră, minereu, pe care îl scot cu copaia din gropi adânci și apoi îl poartă în roabă, kilometri întregi, prin galerii strâmte și apăsătoare. E o muncă surdă în fundul pământului, o muncă pe care niciun ochi străin n'o cunoaște.

Oamenii au coborît aici pe când afară era încă întunerec deplin. Au sfredelit ore întregi în piatră, s'au târît ca niște cârtițe prin galerii strâmte, pline de beznă și de umezeală. Bocancii lor sunt scorțoși, hainele groase, pline cu petice. Mâinile umflate, crăpate, petrificate. Și obrazurile sunt asemenea pietrii: aspre, tari, imobile.

Către ora două se pregătesc de ieșire. Se adună cu toții în dreptul puțului și încep să urce scările așezate vertical. Patru sute de oameni, înșirați unul după altul, spre soare, spre lumină. Urcă drept în sus, vertical, așa cum urcă arborii spre cer. Dar în acest urcuș de necrezut, oamenii își distrug inima și plămânii.

Afară e soare, frumos, și în primele clipe lumina ne arde ochii. Dar minerii mai sunt ținuți câtăva vreme încuiați, în sala îngustă în care răzbate gura puțului. Ingrămădiți în dosul ușii încuiate, ei așteaptă. Felinarele continuă să ardă.

Chiar ziua, minerii dela Roşia-Montana merg pe drum cu felinarele aprinse. Odată carbidul pus înăuntru, el continuă să se consume, chiar dacă stingi flacăra. Aşa că flacăra rămâne aprinsă.

In sala cea mare de rugăciune, s'au pus câte trei rânduri de bănci care vor despărţi viitoarele şiruri de mineri. Uşa e descuiată şi ei încep să vină pe rând. Dau conducătorilor felinarul pe care aceştia îl deschid şi răscolesc carbidul să vadă dacă nu e amestecat prin el vreo bucată de minereu. Apoi minerii ridică braţele în aer şi sunt cercetaţi pe rând, pe spinare, pe la brâu, până la încălţăminte. Dar aceasta nu e decât o percheziţie sumară. Pentru ca ei să nu găsească noi ascunzători, în fiecare zi sunt luaţi, pe lângă cei bănuiţi, câte zece oameni la întâmplare şi trecuţi într'o cameră alăturată, unde sunt căutaţi până la piele. Oamenii nu ştiu când se pot aştepta la o astfel de percheziţie, se tem, renunţă să mai fure aur, deşi renunţarea aceasta îi doare ca o rană de cuţit. Uneori nu mai pot răbda, fură, sunt prinşi şi daţi afară. Mulţi dintre ei se sinucid. E o tragedie în Munţii Apuseni neputinţa organică a oamenilor de a nu fura aur.

E o tragedie cu tradiţie. Pe vremea Ungurilor dacă furau, aceasta se putea socoti act patriotic şi era o mândrie să fii prins şi prigonit. Acum nu mai e nicio mândrie. Acelaş aur, furat în aceleaşi împrejurări, de aceleaşi mâini. Au venit stăpâni Românii şi de atunci li s'a tot spus că nu mai e drept să fure.

Dar dacă de sute de ani sunt deprinşi să spună că pământul e al lor cu tot ce se află înăuntru, că aurul e al lor şi e drept să-l ia din mină, e greu să schimbi peste noapte acest obicei intrat

până în măduva oaselor. Zadarnic se fac toate tentativele de a le scoate din sânge această convingere. Din gură spun şi ei că aurul e al aceluia care le plăteşte leafă şi cumpără dinamita, dar ei cred tot ce ştiu şi fac tot ce ştiu. De sute de ani au tot aşteptat ca pământul să fie odată al lor.

Acest fond sufletesc completat cu tentaţia pe care aurul întotdeauna a exercitat-o asupra oamenilor, indiferent de loc şi timp, face din minerii Munţilor Apuseni nişte oameni hotărîţi să corecteze cu propriile lor mâini nedreptăţile istoriei. Se fură aur. Un ochi de supraveghetor sau de inginer îi sfredeleşte întotdeauna în spate şi totuşi, cum au o clipă de răgaz, fac cele mai disperate tentative pentru a şi-l însuşi. E o foame organică, parcă necesitatea de a sustrage şi a se completa cu părţi din propriul lor corp, de care ar fi fost deposedaţi. Intotdeauna e în aceşti oameni o îndârjire interioară, conştiinţa fermă că îşi fac dreptate, aşa cum ar crede şi un om care condamnat de un tiran să stea toată viaţa într'un picior, l-ar pune câte o clipă şi pe celălalt, din timp în timp, când paznicul ar întoarce privirile dela el. Se mai odihnesc, şi le mai trece durerea dela inimă, atunci când după zile întregi de sfredelit în măruntaiele pământului, se pot întoarce acasă la ei, cu o bucăţică de aur.

Se odihnesc undeva în străfunduri, unde au loc reacţiile grave ale vieţii, fiindcă în practică furtul bucăţii de aur presupune o muncă grozavă, şi mai ales titanice, penibile eforturi de voinţă, de stăpânire de sine. Atâtea primejdii pândesc pe minerul care a sustras chiar cel mai mic fir de aur! In fiecare clipă poate fi percheziţionat şi dat afară. Totuşi minerii născocesc cele

mai neprevăzute sau mai grotești mijloace de sustras aurul.

Atunci, când printr'o împrejurare oarecare, în vreun fund de grotă, minerul descoperă câteva stufe de aur și e singur și-l poate fura, un tremur violent îl cuprinde și o luptă interioară de intensitatea unei tragedii se dă în el, între cele două alternative, tot atât de groaznice: să-l ia și să fie prins, sau să-l lase... Oh! gândul ăsta doare rău de tot... Sunt doar aceiași oameni care mănâncă de o viață întreagă bulgări de mămăligă cu zeamă de castraveți.

De cele mai multe ori, dacă a fost singur și nu l-a văzut nimeni, îl ia, îl ascunde cum poate. Dar nu l-a văzut nimeni? Și de abia de acum înainte începe tortura, chinurile groaznice de erou dostoiewschian, cu aurul la el, trecând prin fața inginerului care parcă îl privește astăzi într'un fel ciudat. Și pe urmă, clipa supremă, în sala de percheziție. De treizeci de zile supraveghetorul și-a trecut doar mâinile dealungul brațelor și al picioarelor. Dar dacă tocmai astăzi? Și iată că inginerul care până atunci șezuse indiferent lângă ușă, se apropie și îi spune: treci în camera de alături. Oh! Dumnezeule! Gata! S'a terminat!

Ce fac minerii după ce sunt prinși cu aur la ei? Să vă povestesc ce a făcut Mihai Covaci. L-au prins la Impărăție și l-au dat afară. Avea nevastă și copii. Era într'o sâmbătă. A doua zi nevasta s'a dus cu copiii la biserică. El a rămas acasă, a spus că e puțin bolnav. A luat un pachet cu dinamită, i-a pus capsa înăuntru și fitilul. A așezat dinamita pe podea și s'a culcat deasupra, cu burta.

L-au adunat cu mătura de pe pereți, îmi spu-

nea una din femeile satului (şi face în acelaş timp gestul cu care au fost măturaţi pereţii de carne) una din acele femei care te fac să plângi povestindu-ţi viaţa amară a bărbaţilor lor. Bărbaţii nu vorbesc. Ei numai dau din cap, încruntaţi, din capul pietrificat, semănând atât de bine cu stâncile sub care pun dinamită.

M'am gândit multă vreme la moartea năpraznică a lui Mihai Covaci, petrecută acum doi ani. Şi alţii cari fără să fie prinşi furând, dar au rămas fără lucru la minele din valea Jiului unde jalea e mai mare, şi-au pus dinamită sub burtă şi şi-au dat foc.

Unora, li s'au făcut câte un cântec. Dar nici un cântec nu va putea spune cât e de amară viaţa minerilor, câte tragedii îi pândesc. Unul sau altul, astăzi sau mâine, vor fi adunaţi cu mătura de pe pereţi.

Apoi este în furtul aurului de către mineri (încăodată: în neputinţa lor de a nu fura, socotind că aşa e drept, că aurul e al lor)- un capitol grotesc, care are loc mai cu seamă la minele marilor societăţi. Acestea urmărind câştiguri mari, dividende pentru acţionari, sunt mult mai drastice în măsurile de pază şi în suspiciuni de tot felul. Aici, oamenii bănuiţi, nu sunt percheziţionaţi numai la piele. Pentru ca nu cumva să ascundă în propria lor fiinţă vreo bucată de aur, cum s'a întâmplat uneori, ei sunt închişi într'o cameră separată, ore întregi, până ce simt nevoia să-şi deşerte burta. Pentru aceasta, adeseaori sunt îndopaţi cu slănină.

Dacă se găseşte un fir de aur, atunci ca şi în mină, vine o adevărată comisiune care cercetează mai întâi dacă omul şi-a deşertat pântecul complet. Apoi, de faţă cu jandarmul, aurul e cântă-

rit așa cum e amestecat cu materii fecale și se dresează un proces-verbal de cantitatea găsită. Apoi e spălat și se dresează alt proces-verbal. In cele din urmă e *purificat*, trecut adică prin para unei flăcări. Acum el va putea deveni, fără teamă, inel de logodnă, brățară sau bijuterie de aur. Nimeni n'are să bănue, împrejurările triste sau grotești în care a fost adus pe lume

VERCHEŞ ŞI CAINELE

Afară, peisajul Roşiei-Montane e unul din cele mai ciudate cu putinţă. Spre vară, când merg şi cele câteva sute de şteampuri cu apă, sgomotul care se ridică dintre munţi vesteşte de departe călătorul că pătrunde într'o lume deosebită. Este în basme, un moment asemănător: când eroul ajunge în măruntaiele munţilor, în lumea piticilor, căutători de aur.

Nu sunt pitici oamenii din Roşia-Montana. Dar aceeaşi forfotă îi poartă de dimineaţa până noaptea târziu. Cu felinare în mână intră şi ies şi iar intră în măruntaiele pământului. Nu au barbă până la brâu. Dar aceeaşi gravitate în priviri, acelaş obraz imobil şi chinuit de copii bătrâni.

Pe poteci înguste, cai mici coboară dintre văgăunile munţilor, ducând în spinare coşuri cu minereu. Alături de ei, copii de-o şchioapă îi duc de căpăstru. E aspră şi grea viaţa minerilor la Roşia-Montana. Acum nu mai e vorba de cei care lucrează la Stat, plătiţi cu ziua, ci de căutătorii de aur pe cont propriu. Aur nu-i. De două mii de ani se scoate şi munţii au fost secătuiţi.

Pe vremuri ros de ploi, curgea pe gârlă şi undeva devale oamenii îl strângeau, alegându-l din nisip. Şi acum câţiva bătrâni îşi mai scot o pâine amară spălând toată vara nisipul Arieşului. Se întâmplă să mai scape câte un grăunte, şi se chiamă doar că e grăunte de aur.

Dar cei mai mulţi coboară ei înşişi în fundul prăpăstiilor, să-l caute şi să-l scoată afară. E o forfotă nesfârşită, un zumzet de stup uriaş. Şi în timpul acesta, peisajul fantastic al Roşiei-Montane, îşi proiectează pe cer profilul vulcanic, ca un fund de mare, ca un fragment din lună. Spre sud, e un munte care te doare pe retină şi ţi se scurge dealungul nervilor până în măduva oaselor, ca priveliştea înfiorătoare a unei răni adânci, a unui trup omenesc mâncat de lepră. E muntele *Cârnicul*, vestit şi istoric, aflându-se pe el *Cetatea*, un lucru care se adresează percepţiei umane cu o violenţă nemaipomenită. „Cetatea" a rămas de pe vremea Romanilor. E un întreg vârf de munte, ciuruit, găurit, cu grote, cu scorburi, cu pereţi de piatră asemeni unor bureţi marini, sdrenţuiţi, poroşi, extrem de iritanţi prin culoarea lor roşiatică, inflamată.

De jos, din sat, Cetatea îţi atrage privirile, nu te mai lasă, te înnebuneşte puţin. E cu toate acestea un spectacol grandios, de mari proporţii şi din cale afară fantastic. Fără îndoială, numai fotografiile lunii mai pot oferi privelişti atât de întinse şi de ireale, munţi plesniţi în ţăndări, văi stranii, ciudăţenii din altă lume decât aceea care ne e cunoscută.

La Roşia-Montana, fantasticul e concentrat şi violent, nicio bucată de pământ nu-i permite imaginaţiei să o întreacă. Natura a mers şi ea însăşi până la cea mai depărtată limită. Liniile peisajului, culoarea munţilor, totul e neobişnuit, straniu. Natura e aici violentă şi exaltată.

Şi încă un element fantastic îl formează nenumăratele cruci, strâmbe, care de jur-împrejur străjuesc orizontul, pe fiecare creastă de munte mai înaltă. Razele soarelui, când răsare şi când

apune, le luminează din spate şi le aruncă umbra spre sat, peste crăpăturile munţilor.

In sat, la fiecare răscruce o troiţă cu candelă aprinsă. Când şteampurile nu merg e o linişte imensă în care tot satul pare că se topeşte. O femeie apare de pe o uliţă, cu paşi moi, aplecată puţin, parcă s'ar afla într'o biserică. De sub o coastă de deal, trei oameni urcă spre drum, copleşiţi de aceeaşi oboseală, cucernici, plini de religiozitate.

Pornesc spre mina Vercheş. De jur-împrejur stau de gardă clocotitori munţii roşiatici, frământaţi, scorburoşi, mâncaţi de lepră. Spre măruntaiele lor pline de tenebre, mă îndrept.

Mina Vercheş. Undeva în coasta muntelui, o uşă. Oamenii îngenunche afară, în noroi sau în zăpadă şi timp de câteva minute se roagă. Pe urmă pătrund în mină.

După tot ce văzusem până atunci crezusem că n'o să mai fie nimic de care să mă minunez. Nu fusesem încă în mina Vercheş. Şi abia mai târziu am văzut că nici Vercheş nu era ultima expresie a vieţii de cârtiţă pe care o au de dus minerii. Pentru aceasta aveam să văd mina Câinele. Şi încă...

Mina Vercheş e o grotă de proporţii fantastice, fără fund aproape. Trecerile cele mai strâmte, încât abia ai loc să te târăşti pe burtă, alternează cu spărturi imense, adevărate prăpăstii în care cobori ore întregi. La mina statului tot au mai fost boltite câteva galerii, s'au făcut scări de lemn, s'au înţepenit pereţii care ameninţau să cadă. Aici nu s'a făcut altceva decât să se scoată minereu. Inăuntru nu s'a adus nimic. Şi mina s'a transformat cu timpul în această grotă fără

de sfârşit, din ai cărei pereţi abrupţi pornesc în toate părţile nenumărate galerii.

Călătoria în interiorul minei Vercheş este egală ca eforturi şi peripeţii cu o ascensiune în munţi. E chiar o ascensiune, dar pe *dinăuntrul muntelui*. Incolo, aceleaşi stânci cu trepte anevoioase pe cari trebue să te sui ajutându-te cu mâinile şi cu genunchii. După un timp ajungi pe un fel de platou şi la capul celălalt începi să cobori un povârniş plin de bolovani colţuroşi, rupându-ţi hainele, însângerându-ţi mâinile. Iar mergi în neştire printre pereţi înalţi şi deodată la dreapta se desface o prăpastie, o gaură neagră pe lângă care treci pe un brâu îngust. Pe urmă din nou cobori din stâncă în stâncă, te răsuceşti de câteva ori la dreapta ca pe o scară de catedrală, ajungi jos de tot, într'un noroi cleios care în curând te va năclăi din cap până în picioare. O galerie îngustă ai cărei pereţi colţuroşi se agaţă de haine, le rod, le rup. Doi oameni nu se pot întâlni unul cu altul. Şi totuşi ne-am întâlnit. Venea un miner tânăr, cu un sac de minereu în spinare. Venea deabuşilea, gâfâind, cu ochii ieşiţi din orbite. Ne-am strecurat pe lângă el, dar în clipa în care piepturile noastre s'au întâlnit, presiunea a fost atât de mare încât credeam că o să ne înnăbuşim.

Omul cu sacul a plecat mai departe, drum îngrozitor de greu. Va trebui să urce povârnişul pe care abia l-am coborît. In fiecare zi, de patru ori. Un drum până în fundul minei şi înapoi cu sacul în spinare, ţine câte trei ore. De dimineaţă, până noaptea târziu, abia se pot face patru transporturi. Două, poate trei sute de kilograme de minereu. Pe drumul plin de prăpăstii pe care l-am descris. De fiecare dată, ore întregi, cu

şaptezeci de kilograme de piatră în spinare. Vă daţi seama ce înseamnă aceasta? E cu neputinţă să vă dăţi seama.

Ore întregi, după ce am descoperit aceste lucruri senzaţionale, de un senzaţionalism crâncen, plătit cu sânge, am stat împietrit, fără voce, cu fălcile încleştate.

Nimeni nu ştie nimic din ceeace se petrece la Roşia-Montana, în „minele particulare". Lumea poate crede că sunt într'adevăr mine. Sunt în realitate funduri de infern din care oamenii scot aurul, stropind fiecare grăunte cu kilograme de sânge şi sudoare. Omul cu sacul în spinare urcă din fundul pământului spre lumina zilei; urcă neîncetat. Strivit sub greutate, se strecoară prin galerii strâmte, muşcă pământul, înaintează metru cu metru. Sunt urcuşuri la care are nevoie să se ajute cu mâinile. Atunci agaţă felinarul de câte un colţ de stâncă şi împinge sacul cu capul sau îl târăşte cu dinţii. E un lucru să înnebuneşti, să-ţi sară capul în ţăndări. Când ajunge afară e totuna de noroi, de apă şi de sudoare şi fiecare bucată de muşchi îi tremură, se sbate agonic.

Poţi să priveşti ore întregi faţa, mâinile sau hainele acestor oameni; de fiecare dată ai să descoperi un nou amănunt, o nouă urmă a muncii lor îngrozitoare. Hainele sunt numai petice şi la peticele acestea s'au adăugat alte petice. Noroiul a venit peste ele, le-a îmbibat, le-a îngroşat, le-a făcut scorţoase, altoite cu piatră. Mâinile la fel. Obrajii la fel.

Totuşi oamenii aceştia, care scormonesc stânca tare şi o aduc în spate lăsând în interiorul muntelui goluri haotice, seara când ies pe gura

minei și se răspândesc în toate părțile, par niște umbre, niște stafii purtate de vânt.

Există în scrierile lui Herodot un pasaj cutremurător. E acela în care vorbește de minele de aur chiar din localitatea aceasta în care ne aflăm — și care acum se chiamă Roșia-Montana. Pe vremea lui Herodot era singurul loc din Europa de unde se scotea aur și el fusese informat cu preciziune despre ce se petrecea în această parte a lumii.

Herodot descrie galeriile strâmte și vorbește de unele mine unde munca nu poate fi făcută de cât de băieți subțiri de treisprezece, paisprezece ani.

Și azi sunt la Roșia-Montana câteva mine cu galeriile atât de înguste, încât în ele nu pot pătrunde decât copiii, exact până la vârsta indicată de Herodot. Cu felinarul în mână, cu pachetul de dinamită în buzunar, copiii aceștia, cu oasele subțiri, se strecoară în fundul pământului, bat cu ciocanul și fac să sară stâncile în aer. Cu roabe mici, pe care le împing uneori mergând în genunchi, scot minereul afară. Aici, alți copii îl încarcă în coșuri și îl duc pe spinarea cailor peste dealuri până la șteampuri.

Mina Câinele e ultima care a reușit să mă uimească încă odată, fără să fie însă cea din urmă în ceeace privește strâmtoarea, mizeria, munca îngrozitoare a oamenilor. Sunt altele care o întrec.

In mina Câinele, de pe pereți se scurge în permanență apă, picături mari curg peste oamenii care trec cu minereul în spate sau în roabă. Minereul e umed, murdar, ca lutul. Bocancii intră în noroiul gros și cléfăesc tot timpul.

Bine că e cel puţin o galerie prin care se poate merge în picioare! Dar lateral, se desfac galerii în care zac tone de noroi, frământat, cu găuri adânci, ca un cimitir răscolit din care au înviat morţii. Miroase a putregai şi a fund de pământ. Intr'un loc, aproape de o prăpastie neagră, prin cine ştie ce ciudăţenie, e un curent puternic, care de câte ori treci, stinge felinarele.

Mai la fund, după ce ai coborît o vreme, pereţii de piatră te înspăimântă prin înălţimea lor. Sus de tot, sprijinită pe doi stâlpi naturali, o stâncă enormă, crăpată în toate sensurile, atârnă peste capetele minerilor şi îi face să se înfioare, de câte ori trec. N'au altceva de făcut decât să se lase în voia soartei. Totul e la noroc în aceste mine vechi, rămase ca şi acum două mii de ani, lipsite de cea mai rudimentară instalaţie, fără nicio sistematizare. Oamenii vin după minereu cu sacul în spinare şi cu dinamita în buzunar, cum s'ar duce cu toporul la pădure, după lemne. Cu nimic mai mult înarmaţi, pregătiţi.

Băieşul, murdar de noroi până în albul ochilor, se strecoară pe sub stâncile ameninţătoare. In fund de tot, se vâră în văgăuna lui şi scurmă ore întregi, fără să ştie nimic din ceeace se petrece în restul minei. După ce a dat foc la dinamită, nu aşteaptă prea mult să se împrăştie fumul. După cinci minute se întoarce şi începe să lucreze din nou. E un fum gros, înnecăcios, în care nici cu felinarul nu se mai poate vedea nimic. De data asta pare într'adevăr un fund de infern. Zile întregi după ce am ieşit afară, am scuipat negru.

Eram cu vreo şase mineri, într'o grotă mai mare. Deodată, fără niciun strigăt prevestitor, câteva explozii bufnesc cu violenţă la vreo zece

metri. Felinarele sunt stinse, rămânem câteva clipe în întunerecul acela de iad. Un miner cam năuc, care îşi avea făcute găurile de cu seară, venise acum, şi fără niciun sgomot de ciocan, pusese dinamită. Alături erau hainele celor şase mineri care venind le lăsară acolo, pe jos. Pe stânca murdară şi neagră, imaculat şi alb, se scurgea prin buzunare, laptele din cele şase sticle sparte de explozie. In ziua aceea, înjurând cu năduf, minerii şi-au mâncat goală pâinea neagră şi uscată, mânjită numai cu fum de dinamită.

Dar mult mai des decât lapte, a curs în urma exploziilor pe stânca murdară a minelor particulare, sânge omenesc.

Femeile din Roşia-Montana ştiu să evoce, cu un dramatism de care nici nu-şi dau seama, întâmplările tragice care au avut loc în mină şi au umplut de jale tot satul.

Sunt multe femei pe ai căror bărbaţi îi pândesc tot timpul mari primejdii. Sunt femeile marinarilor. Femeile aviatorilor. Dar dintre toate, poate şi din pricina marei sărăcii, femeile minerilor sunt acelea care participă mai mult la drama bărbaţilor lor. Femeile minerilor sunt femei decsebite de celelalte femei. E destul să le vezi cum merg pe uliţa satului. O mare durere le-a încercat de curând sau aşteaptă să le încerce. Dacă nu azi, mâine, mâna lor va urca obosită spre ochi pentru a-i şterge de lacrimi amare. Şi colţurile gurii trase în jos, ca un oblon peste suferinţa de fiecare clipă.

Seara, când pornesc după vreo treabă, luminându-şi drumul cu felinarul de carbid al bărbatului, abia întors din mină, par şi ele nişte

umbre, niște suflete rătăcitoare, niște stafii, purtate peste munți, în toate părțile, de vânt.

Femeile minerilor din Roșia-Montana povestesc uneori din dramele care au avut loc în fundul pământului. Alături, obosiți, murdari pe mâini, pe haine, păr, de noroi și de praf de piatră, minerii dau din cap și adaugă câte un amănunt, care face ca nenorocirea să apară mai cumplită.

A fost minerul acela voinic din Buciumani. Ieșea din mină (ieșea din baie, se dusese pe baie, spun femeile) cu sacul de minereu în spinare. Urcase niște trepte, ajunsese undeva sus. În urma lui veneau alții. Se lăsase pe spate, cu fața în sus, să se odihnească. Mare și grea era stânca pe care o vedea deasupra. A căzut deodată, cum se desprinde un măr din pom. I-a rămas afară, doar un picior.

Nevasta a vrut să-l ia, să-l îngroape în cimitir, cu slujbă. Popa era bătrân și nu se putea băga pe baie. Oamenii au spart stânca de peste el cu dinamită, căutându-i oasele cum cauți aurul.

Am stat de vorbă cu minerul care a rămas două zile și două nopți singur în mină, în întunerec de iad. E nenorocirea care se poate întâmpla cel mai des în minele particulare, unde oamenii umblă câte unul singur, kilometri întregi, prin văgăuni pustii. De câte ori pornesc în mină, minerii au grijă să aibă la ei o cutie de chibrituri. De pe urma exploziilor, sau a curenților care se formează între galerii, în nenumărate rânduri felinarul se stinge, și minereul rămâne scufundat într'un întunerec opac, prin care cea mai vagă orientare e exclusă. Sunt sutele de galerii prin care trebue să treacă din

una în alta. Sunt apoi prăpastiile, grotele. Nici pipăind ca orbii nu s'ar putea întoarce afară. Minerul trebue să aibă neapărat cu ce să-și reaprindă felinarul.

Dar uneori chibriturile s'au terminat. Alteori le-a pierdut din buzunar, sau carbidul e acela care s'a isprăvit în felinar. Atunci nu mai are de făcut altceva decât să stea în întunerecul compact și să aștepte. Trec uneori zile întregi. Acolo, pe galerii, în fundul pământului. Nu e nevoie de prea multă imaginație, de o minte excesiv de superstițioasă pentru a vedea în curând cum din beznele adânci se desprind fel de fel de duhuri ale minei. In rugăciunea lor minerii cer să fie scutiți și de întâmplarea aceasta, nu cea mai sângeroasă, dar una din cele mai spăimântătoare din câte pot avea loc în fundul minei.

Omul care mi-a povestit cum a rămas două zile și două nopți era un miner priceput care avea întotdeauna grijă să aibă carbid și chibrituri destule. Dar cum urca prin galerii, cu sacul în spinare, din minereul umed s'a scurs apă prin haină până la cutia cu chibrituri. Când tocmai trecea pe lângă prăpastia neagră, adâncă, i s'a stins felinarul. Niciunul din chibrituri n'a mai vrut să se aprindă. A pus sacul jos, s'a așezat pe el și a început să aștepte. Curând pe terenul noroios, i s'a părut că sacul alunecă în prăpastie, cu el cu tot. A urlat, a strigat și din întunerecul greu nu i-a răspuns decât ecoul. Patruzeci și opt de ore a așteptat acolo, pe marginea prăpastiei. Dar nu se poate măsura în ore timpul în care minerii au stat lipsiți de lumină, singuri, ca niște cârtițe blestemate, în galeriile strâmte din fundul pământului, pline de întunerec, de tăcere și vi-

ziuni spăimântătoare. Cine îndrăsneşte să măsoare în ore?

A fost alt miner care timp de zece zile (e ceva îngrozitor, de neînchipuit) a rămas singur în întunerec, în fund de tot. S'a aflat lipsa lui şi l-au căutat, l-au căutat, dar sunt atât de imense, de haotice, minele dela Roşia-Montana! Intr'un târziu l-au găsit într'o galerie, de nerecunoscut, troglodit, ființă ciudată din altă eră. Avea picioarele paralizate şi l-au scos afară cu targa.

Când a dat din nou de lumina zilei, a început să plângă cu hohote, ca un copil. Şi era om mare, vechi miner. Imi povesteşte întâmplarea aceeaşi femeie care mi-a spus şi cum a murit Mihai Covaci, punându-şi dinamită sub burtă, de l-au adunat cu mătura de pe pereți.

S'a strâns în gura minei tot satul şi a plâns. Şi în timp ce îl duceau cu targa spre casă, minerul plângea cu hohote, fără să scoată un cuvânt. Lumea crezuse că şi-a pierdut glasul, cum îi damblagiseră şi picioarele. Numai când s'a apropiat de casă şi a zărit o pădurice de brazi, pe lângă care trecea în toate zilele, a făcut semn oamenilor să oprească targa. A stat multă vreme şi s'a uitat la brazi, la fiecare în parte, lung, stăruitor. Şi într'un târziu, omul acela cu fața plină de pământ pe care lacrimile se prefăcuseră în noroi, a suspinat din fundul pieptului şi recăpătându-şi glasul a spus: *O, brazii mei frumoşi, credeam că n'o să vă mai văd niciodată.* Au fost primele cuvinte. Şi lumea care era de față a fost sguduită din nou de hohote de plâns.

HOLONGĂRII

In unele seri când de oboseală tot satul cade într'un somn adânc, letargic, pe crestele munţilor dinspre sud încep să se furişeze una după alta, lumini misterioase. Omul care n'a adormit încă, dar ale cărui pleoape se lipesc de somn, le vede ca prin vis şi gândeşte: *holongării*. Pe urmă totul adoarme. Numai luminile holongărilor se mai agită câtva timp pe munţi, undeva departe, parcă într'o lume ireală, de neajuns, spre care e inutil să porneşti. Şi pe urmă de unde poţi să ştii: holongării vin, se întorc, în care mină au să se furişeze? Aşa că satul doarme, somn greu, letargic.

In timpul acesta holongării îşi văd de treabă. Spre miezul nopţii, nu mai e pe afară decât cântecul cocoşilor. Ei au ajuns în fund de tot, pe burta minei şi încep să caute ştufele de aur. Sunt oameni cu feţe reci, metalice. Dacă aud vreun sgomot suspect, un rânjet rău le taie, dintr'o parte în alta, figura. Sunt oameni temuţi, cu care nu e niciodată de glumit. Sunt, într'un cuvânt, faimoşii, vestiţii, blestemaţii holongări.

Duhuri ale nopţii. Fantome negre ale fundurilor de mină. Miorlăitori ca pisicile. Sau scoţând răgete de fiară rănită. Aceştia sunt holongării, duhurile minelor dela Roşia-Montana. Niciodată prinşi. Nevăzuţi. Şi totuşi oameni de

carne și de sânge, cândva și ei mineri cot la cot cu ceilalți. Astăzi, spectatori ai superstițiilor, hoți îndrăsneți de aur. Aceștia sunt holongării. Hoții de aur. Hoți și mineri în acelaș timp, pentrucă în tăria nopții se bagă pe baie cu dalta și dinamita după ei. Merg deadreptul la stufele de aur, neglijând restul așa cum hoțul, pătruns în grădină, fură cele mai frumoase mere ale pomului. Holongării fură doar aurul curat. Minereul îl lasă pentru oamenii cari vin ziua, să-l care cu roaba sau cu sacul.

Nu toți minerii care au rămas fără lucru, sau au fost dați afară, pentrucă i-a prins cu aur la ei, se sinucid cu dinamită. Sunt unii în care aceste evenimente pun o îndârjire surdă. Pe fundul oaselor lor, ca pe fundul unui fluviu, peste care se toarnă un pod, se cimentează în blocuri de granit o tărie nouă, o poftă hotărîtă de a răspunde cu asprime, la asprimile vieții. Aceștia se fac holongări. Privirea li se metalizează, ochiul le devine de uliu și zâmbetul obosit de altădată li se transformă în rânjet.

Toată ziua, holongării stau acasă și dorm. Seara pornesc la lucru. Există la postul de jandarmi o listă neagră cu cei bănuiți a fi holongări. La fiecare dintre aceștia, seara, pe înnoptate, sosește jandarmul și bate în poartă. Omul răspunde: *sunt acasă.* Toți oamenii suspectați trebue să fie seara la ei acasă, strânși de pe drumuri.

Dar între acești munți înalți, noaptea e de o vastitate polară; îi mai rămâne destul timp holongărului pentru treburile lui nocturne. Câte unul singur, sau constituiți în bandă, pornesc. Acasă le rămân nevestele și copiii. Nevestele lor

sunt acum neveste de holongări. Jalea cumplită din privirile și gesturile lor se complică, își adaugă ura împotriva jandarmului, teama de ceilalți oameni. Sunt mai negre la față, părul le e mai aspru, mai ciufulit.

In tăria nopții, holongării ajung în mină. Pătrund înăuntru și pornesc drept spre locul unde se găsește cel mai mult aur. Au fost o viață întreagă mineri și cunosc fiecare galerie, fiecare văgăună. In afară de aceasta, printre oamenii care lucrează ziua, legal, au un complice care îi ține în curent cu tot ce s'a descoperit peste zi. Minerul nu poate sustrage aurul, e percheziționat, e prins. Holongării sunt marii aventurieri ai minelor. Minerul de zi vine și le vinde punctul unde după săptămâni întregi de muncă s'a dat în fine de aur. Holongării merg la fructul gata copt. Dimineața, când oamenii vin din nou, constată filoanele prădate, mina jefuită.

In nicio altă parte a lumii nu s'ar putea una ca asta. La Roșia-Montana se poate. Numai la Roșia-Montana.

Mai păstrați poate ceva din imaginea minelor de aici, al căror haos de galerii m'am străduit să-l redau, atât cât a putut încape în cuvinte. Sunt câțiva munți întregi, găuriți, ciuruiți, în toate sensurile, până în fundul măruntaielor. Sute de galerii îi străbat în sus și în jos, ca într'un măr stricat, ca într'un plămân bolnav de tuberculoză. Beznă grea, profundă. Galeriile se desfac una din alta, pornesc kilometri întregi în fundul muntelui, îl străbat, trec în partea cealaltă.

Fiecare mină are o intrare oficială, cu poartă și cu lacăt. Dar de undeva dela zece kilometri, din alt sat, un om priceput poate ajunge în ace-

laş loc, printr'o gaură pe care nimeni n'o păzeşte. In orice loc, în orice punct al oricăreia din minele dela Roşia-Montana. Dacă ai pătruns odată într'o galerie, cu ocoluri, cu mari ocoluri, după capriciile acestui fantastic labirint, poţi ajunge în punctele păzite cu cea mai mare străşnicie. La Roşia-Montana nu e nimic de făcut împotriva oamenilor îndrăsneţi din clipa în care au intrat pe baie. Se dau uneori lupte înverşunate. Izbânda a fost întotdeauna de partea holongărilor. Intunerecul, stâncile, galeriile şi toate celelalte realităţi ale minelor, îi protejează.

Interiorul minelor e astfel alcătuit încât face imposibilă orice urmărire care ar tinde să-i înconjoare sau să-i prindă. Dacă sunt atacaţi, holongării ripostează cu violenţă. In mină sunt stăpâni. Numai de teamă că ar putea fi bănuiţi afară pe pământ şi urmăriţi acolo, fac ei tot ce se poate, pentru a se strecura nevăzuţi. In fund, când ajung la filoanele de aur, scot dalta şi ciocanul şi se apucă pe înfundate de lucru. Dacă simt că se apropie paznicii, holongării scot din beregată cele mai stranii sunete de care sunt capabili. Mormăituri de urşi, ţipete de bufniţă, miorlăituri groaznice de pisică turbată. In întunerecul profund şi pustietatea minelor, lucrul acesta reuşeşte să înspăimânte cu prisosinţă.

Dacă paznicii înaintează totuşi, miorlăiturile devin mai furioase şi în cele din urmă o ploaie de stânci îi primeşte. Orice încercare de a te apropia de ei, e inutilă. Holongării ştiu unde se află, ştiu ce au de făcut. Paznicii merg la întâmplare, pe dibuite, din fiecare grotă care se deschide deasupra, o stâncă se poate rostogoli peste ei. In timp ce unul din holongări face de

gardă, ceilalți își pot vedea în voie de treabă. Să li se taie retragerea? Haidade! Sunt sute de retrageri, un labirint întreg pe care nimeni nu-l cunoaște.

Uneori paznicii ies afară și dau alarma în sat, la proprietarii minei. In toiul nopții. Cu greu se înjghebează o urmărire, dar de fiecare dată fără vreun rezultat. Se știe că sunt holongări, se vede locul de unde aurul a fost furat, se bănue în sat cam cine ar fi de vină, dar niciodată un singur holongăr n'a putut fi prins asupra faptului. Când văd că sunt încolțiți și nu mai au încotro, lasă la o parte țipatul ca bufnițele, sau aruncatul pietrelor, și scoțând din buzunar pachete de dinamită, le pun capsă și dându-le foc, le aruncă în urmăritori, ca pe niște granate semănătoare de panică și de prăpăd.

Nu mai demult decât acum câteva luni, a avut loc o astfel de retragere faimoasă a holongărilor. Era într'o duminică dimineața. La una din minele particulare se descoperise în ajun un filon bun de aur. Duminica nu se lucrează, toată lumea e la biserică. Rămăseseră totuși în mină, doi paznici.

Pe la zece, au năvălit pe ușa bisericii: holongării, au intrat holongării pe baie, au strigat ei abia mai trăgându-și sufletul. Proprietarii minei, scurți și grași, au început să alerge ținându-și burta cu mâinile. După ei s'a luat șeful de post. Și oamenii toți câți erau în biserică. Slujba s'a întrerupt. S'au vârît în mină, și tiptil, tiptil, s'au îndreptat spre locul unde se auzeau holongării. Parcă i-au și zărit în văgăună și șeful de post, pare-se mai mult de frică, a răcnit deodată la ei, groaznic.

In aceeaşi clipă dinamita a bufnit la picioarele lor, stingându-le felinarele, umplând galeria de fum gros, înnecăcios. Holongării se duceau chiuind. Dar şi oamenii şi-au revenit, şi în frunte cu şeful au pornit după ei. A fost o urmărire fantastică. Prinşi parcă de un demon, oamenii alergau prin galerii, chiuiau, strigau, se îndemnau unul pe altul, într'o fugă şi într'un vacarm drăcesc. Erau aproape de tot în urma holongărilor şi nu-i mai slăbeau, din galerie în galerie, dealungul pereţilor înalţi, printre stânci, pe marginea prăpăstiilor înfiorătoare, în întunerecul acela de iad. Nu mai era lucru omenesc ce se petrecea. Urlau, alergau, strigau după holongări să se predea, că de data asta nu mai au scăpare. Ecoul minei le revenea în urechi ca un chiuit sălbatec de îndemn la luptă.

Trei bufnituri scurte, una după alta, le-au stins din nou felinarele, în timp ce de sus începeau să se rostogolească stânci. Totul s'a curmat brusc, cum tai un fir de aţă întinsă, cu foarfeca. Holongării au scăpat şi de data aceasta.

Pe la ora două, oamenii ieşeau prăpădiţi din mină. Deabia atunci şi-au dat seama că fuseseră toţi în haine de sărbătoare. Pline de noroi, sfâşiate, de nerecunoscut. Hainele acestea de duminică, prăpădite din pricina holongărilor, le mai regretă şi astăzi oamenii din Roşia-Montana.

Deaceea, când pe crestele munţilor dinspre sud apar în unele seri lumini misterioase, oamenii din sat le privesc ca pe ceva de neajuns, un lucru de dincolo de realitate. Holongării, se gândesc ei. Şi pleoapele le cad grele de somn.

Viaţa la Roşia-Montana curge mai departe, gravă, profundă. In fiecare dimineaţă, la ora

cinci încep să se zărescă pe munți felinarele minerilor cari se îndreaptă spre Impărăție, sau spre celelalte mine. O oră mai târziu, ei se află în măruntaiele adânci ale pământului, aplecați peste daltă, sfredelind în piatră, tot mai la fund, tot mai adânc, pe sub stâncile care îi apasă și îi strivesc. Bubuituri de dinamită sgudue mina din temelii și oamenii rămân cu felinarele stinse într'un întunerec de iad, spăimântător.

In minele particulare, oamenii cu fețele mari, osoase, pătrund până în fund de tot, numai cu sacul în mână, îl umplu cu minereu și se întorc la suprafață, drum îngrozitor de greu, prin galerii strâmte pline de întunerec și noroi, mereu cu sacul în spinare.

Spre seară minerii ies pe gura băii, pământii, cu fețele supte, fiecare cu felinarul în mână. De jur-împrejur munții vulcanici, roșiatici, roși de lepră.

Și pe ușa unei cârciumi, un afiș scris cu mâna:

Sâmbătă 2 Februarie de către seară.

Poftiți la balul minerilor din Roșia-Montana.

1478

CUPRINSUL

I. URMAŞII LUI HORIA

II. MUNŢII DE AUR

Geo Bogza — Țara de Piatră Ed. I București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1951. 104 pagini. Ft. 122×190 mm. Lei 36. — Centrul Poligrafic Nr. 2, Subunitatea E. Dat în lucru 28.VIII.1951. Bun de tipar 6.X.1951; Hârtie ziare de 52 gr.|m.p. ft. 76×98|38,7. Tiraj 10000 ex. Coli de tipar 3,25; Coli de editură 4,7. Autorizația de tipărire 4899|1951.

Indicele de clasificare pentru bibliotecile mici 8 R.

21